F. Kafka

MAX BROD

KAFKA'DA İNANÇ VE UMUTSUZLUK

Türkçesi: Kâmuran Şipal

cem yayınevi

KAFKA'DA İNANÇ
ve
UMUTSUZLUK

KAFKA KİTAPLARI DİZİSİ

KAFKA'DA İNANÇ VE UMUTSUZLUK
Max Brod
Türkçesi: Kâmuran Şipal

3. Basım: Eylül 2010 / Cem Yayınevi
ISBN: 975-406-505-5
ISBN 13: 9789754065053
Dizgi: Cem Yayınevi
Baskı: Umut Matbaası
(212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
İpek Sokağı No: 8/A
34433 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 293 41 70 Faks: (212) 244 15 33
www.cemyayinevi.com
info@cemyayinevi.com

Sertifika No: 10823

MAX BROD

KAFKA'DA İNANÇ ve UMUTSUZLUK

Türkçesi:
Kâmuran Şipal

cem yayınevi

KAFKA'DA İNANÇ VE UMUTSUZLUK

Kafka'nın yapıtlarında inancın temellerini sarsan bir sürü kuşku var; öyleyken Kafka bir inançsızlık ve umutsuzluğun değil, daha çok bir inanç sınavının, inanç içinde sınanmanın sanatçısıdır.

Bu yüzden, kuşkunun taşlaşıp bir tanrıtanımazlığın çarpıtılmış suratına dönüştüğü kimselerden biri değildir Kafka. Daha çok, anlatılmaz zahmetlere katlanıp inancı *arayan,* sevgiden yoksun zamanımızın umutsuzluğu ortasında umudun o cılız alevi üzerine titreyen, bu alevin ikide bir söndüğünü gören, ama yine de kendilerine bazen, inayet anları ve yüceltilme dönemlerinde bir kurtuluş sezisinin bağışlandığı kişilerden biridir.

«Bir tapınma biçimi olarak yazmak.» – İşte Kafka'nın kendini gözlemde ele geçirdiği temel bilgilerden biri. Bir başka yerde şöyle der Kafka: «İnanmak içindeki Yokedilmez'i özgür kılmak, daha doğrusu kendini özgür kılmak, daha doğrusu yokedilmez olmak, daha doğrusu olmaktır.» Her insanın içinde tanrısal bir çekirdek, «yokedilmez bir taraf» bulunduğunu ve çözümleyici bir zekâyla yanma yaklaşılamayıp bugün çokluk doğallıkla yapıldığı gibi dünya bir çöküş halinde görüldüğü zaman

bile bu «yokedilmez»e inanıldığını dönüp dolaşıp yazılarında belirtir Kafka. «Herkes Gerçek'i göremez, ama Gerçek olabilir.» – İşte Kafka'nın gerçek üzerine en önemli özdeyişlerinden biri. Gerçek olmak, Gerçek'i yaşamak, bütün hayatını Gerçek'e dönüştürmek: İşte nerdeyse umutsuzluğa düşen kişiyi tüm umutsuzluklar ortasında tam bir çaresizliğin kucağına yuvarlanmaktan alıkoyan hedef.

Bir ruhun (= bir dünyanın) kurtarılması uğruna sürdürülen bu dramatik savaşın kulisleri pek kasvetlidir Kafka'da, sınırları kesinlikle belirlenmiş o katıksız umutsuzluğun, yani nihilizmin kulisleriyle karıştırılabilir. Ama böyle bir karıştırma yanılgıdan başka bir şey olmaz. Her şeye karşın Kafka'nın konumuyla o amansız umutsuzluk arasında yer alan dar sınır bölgesinin varlığını kanıtlamak: İşte işini ciddiye alan titiz bir Kafka yorumcusunun dönüp dolaşıp karşısına dikilen, hiçbir vakit eksiksiz başarılamayıp ancak yaklaşık üstesinden gelinebilecek bir ödev.

Kuşkusuz, Tanrı'nın çağrısına basit bir evet'le yanıt vermez Kafka. Belki de bugün insanlık tarihindeki en kötü dönemlerin birinde, kesin bir evet'in dile getirilmesi asla sorumluluk duygusuyla bağdaşacak gibi değildir.

Tanrı'ya sen diye seslenmek? Kafka'nın tutumuna bundan daha uzak düşen bir şey olamaz. Beri yandan, Kafka böyle genel çözümlere pek sıcak bakmayan biriydi. Ayrıca, çabalarındaki o güçlü toplumsallığa karşın politik bakımdan da insanlığın daha çok el yordamıyla ilerlediği

kanısındaydı. İnsanda Doğru'yu sezecek yaman bir içgüdünün varlığına da inanan biriydi kuşkusuz. Kafka için bu içgüdü narin, kaprisli, ama bazen inanılmaz bir duyarlıkla koku alan ve güçlü atılımlar da bulunabilen bir enstrümandı. Ne var ki, bu el yordamıyla ilerleyiş çokluk fena halde yanlış yola götürür bizi; yine bazen, önceden kestiremediğimiz kimi rastlantılar bizim asla başını sonunu göremediğimiz bu karmaşa denizinde ilerlememize katkıda bulunur ya da bizi mahva sürükler. Öyleyken şu söz kutsal bir buyruk gibi varlığını sürdürür hep: Sadakatle sabret! Sonuç: Tanrısal, tümüyle insanın ve insanî ölçülerin dışında bulunmaktadır (inkommensurabel). Bu inkommensurabel özelliğini dile getirmek üzere Kafka sürekli yeni benzetilere başvurur. Yapıtları arasında bir sürü hayvan öyküsüne rastlamamız bu yüzdendir. Nasılki Tanrı insan tarafından anlaşılmaz ya da ancak yarı buçuk anlaşılabilirse (Eyüp), hayvan da insan tarafından öylece anlaşılmaz ya da yarı buçuk anlaşılabilir. İnsanın da hayvan için öyle olduğunu, tanrıtanımazlığın melankolik travesti *Bir Köpeğin Araştırmaları*'nda ortaya koyar Kafka: Bu öyküde insan köpek için görülüp sezilemez olmuştur. Kafka'nın temel inancını şu cümlelerle özetleyebiliriz: «Tanrısal vardır, ama bizim insanî kavrayış gücümüzün dışında bulunur (inkommensurabel). Tanrısal, insanın bilincinde (istisnalar sayılmazsa) pek sık olarak kırılmaya uğrar, duruluğunu yitirir. İmparator'un haberi sana kadar ulaşamaz, ama sen sevgiyle aralıksız beklersen ('Sana gelince pencerende oturur, akşam oldu mu imparatorun haberini düşlersin.'), doğru olanı yapmış olursun.» – Az önce sözü edilen mutlu «istisnalar»a gelince, Kafka'nın bir diğer özdeyişi bunun için anlamlıdır: «Kargalar bir

tek karganın göğü yok edebileceğini ileri sürer. Buna kuşku yoktur, ama gök aleyhinde bu hiçbir şeyi kanıtlamaz, çünkü gök kargaların olanaksızlığıdır.»

Bu (ve yapıtlarındaki buna benzer) diğer bazı cümlelerle Kafka, doğrusu, Tanrı'nın ontolojik yoldan varlığının kanıtlanmasının bir çeşitlemesini ortaya koyar. Bu çabasıyla bile Sartre, Beckett ve daha başkaları gibi kendisinden sonra gelip transandantal bir dünyayı kapı dışarı edenlerden, yani kendi etkisi altında kalmış, ama kendisine karşıt yazarlardan ayrılır. Öyle yazarlar ki, yine de sık sık Kafka'yla bir solukta söylenir isimleri. –Çağımızın bir umutsuzluk çağı olduğunu, çünkü teknolojik ilerlemenin ilerlemeye düşman nitelik taşıdığını burada ayrıca belirtmenin gereği yok. İnsanların yüreklerinde kökten bir geriye dönüş sağlanmadıkça, nasıl bir sonun bizleri beklediğini nükleer araştırmalar açıkça ortaya koymaktadır. Katı us gücü, doğadaki temel ögeleri fazlasıyla kendinden yana çekip almıştır. «Ancak ebedî bir sevgi birbirinden ayırabilir onları.» Henüz bu sevgiye açılan bütün kapılar kapanmamıştır. Ama insanın aklını başına devşirmesinin zamanı gelip geçmektedir. Şimdi içinde yaşadığımıza benzer bir son dakika dönemi, dünya tarihinde belki de bugüne kadar görülmüş değildir.

Son dakika dönemi, umutsuzluğu (kuşkusuz beri yandan ateşte tavlanmış) umutları doğurur; umutsuzluk ise, (bir zaman bu yolda herkesten daha ileriye gitmiş Markion*

* İS.85'te Anadolu'da Sinop kentinde doğdu, 170'te Roma'da öldü; gnostik bir akımın kurucusu (Markonitler mezhebi; öğretisi yasa Tanrısı ile (Yaratıcı Tanrı) İncil'de kendini açığa vuran iyi Tanrı arasındaki karşıtlığa, maddeye karşı düşmanlığa, Tevrat'ın yadsınmasına dayanmaktaydı; Paulus mektuplarının ve Luka İncili'nin sözde Yahudilerin tahriflerinden arındırılmasını savundu (Ç.N.).

gibi) dünyanın *iyi* bir yaratıcı-Tanrı tarafından yaratıldığı inancını yıkmaya çalışan olumsuzluk yazarlarının ortaya çıkmasına yol açar.

Acaba Kafka da Markion'un izinde yürümüş bir yazar, varoluşçuluğun Kierkegaard'ı yanlış anlamış inançsız kanadına mensup bir varoluşçu mudur? –Şunu itiraf etmek gerekir ki, Kafka'nın, olumsuzluk yazarlarına ayak uydurup katediyor göründüğü geniş uzaklıklar bulunmaktadır. Ama her vakit, ilerde ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi her vakit bir nokta gelmekte, buradan sonra Kafka günümüz akımına aykırı bir yöne sapmaktadır. Ve işte bu tür noktalar da kesin önem taşımakta, herkesçe bilinen o ünlü Kafka imajından bambaşka bir Kafka imajını tezler halinde ortaya koymaktadır. Bana kalırsa, özellikle bu tezler, Kafka'nın yapıtlarında görülmesi âdet olmuş salt olumsuz çizgilerden daha az göze çarpıcı ve etkileyici olmalarına karşın, üzerlerinde inceden inceye düşünüldüğü vakit bize insanlığın kurtuluş olanaklarını sunar.

Kabaca söylemek istersek diyebiliriz ki, Kafka'nın bir *dinsel* düşünür olarak ayrı önemi, onun mutlak değerleri yadsıyan olumsuz varoluşçu kanatla (Sartre) görünürde ortak özelliğinden, yani yok etme tutkusundan ileri gelmemektedir. Böyle bir özellik Kafka'da vardır gerçi, ama bütün umutsuzluklar ortasında kendini belli eden olumlu bir ışıltının da varlığı yadsınamaz ve yer yer ne kadar narin, ne kadar sakıngan ve şifreli, hatta kimi vakit çekingen, ürkek yansıtılmış bile olsa, bu olumluluk çekirdek bölümünü oluşturur Kafka'nın yapıtlarının. Kafka'nın *sanat* gücünün, yaratıcılığının, Kafka

özgünlük ve gerçekliğinin her türlü kuşku ve tartışmanın üzerinde bulunduğu ortadadır; apaçık ortada duran şeyleri yeniden göz önüne sermekse, daha bir ilginçlik kazandırmaz onlara.

Ama hiç kimsenin yadsımadığı sanatçı büyüklüğünden başka Kafka'da önemli olan bir şey daha var ki, o da bu büyüklüğün ayrıca mutlak değerlere dayanması ve onlar tarafından belirlenmesidir; bu da Kafka'nın büyüklüğünü pek ayrı bir çeşni ve görkemle donatmakta, söz konusu görkem yapıtların mizahî yapısında da kendini açığa vurmaktadır.

Bu bakımdan *güdümlü sanat, mutlak değerlere dayanan bir güdümlülük* niteliğini taşımak koşuluyla önemini korumaktadır. Mutlak değerlerin, örneğin Gotthelf'de olduğu gibi bazen güncel hedefler tarafından maskelendiği durumlarda bile, yüksek aşamalı sanatta bunun her vakit böyle olduğunu hiç çekinmeden ileri sürebilirim.

Kafka o müthiş diktatörlüklerin bütünüyle gelişip ortaya çıkmasından, atom bombası dehşetinden, köleleştirilmiş bireyin apokalipse'sinden daha önceki bir zamanda yaşamış, ama bu korkunçlukları bir peygamber gibi önceden sezerek yapıtlarında dile getirmiştir. Romanlarında hissedilen o hayaletimsi-netameli, donuk ve kasvetli hava işte buradan kaynaklanıyor. Dehşet yüklü bir dönemin, sanatçının kişisel alınyazısından çok ötelere taşan bir şekilde *önceden sezilmesidir ki* (*Dava*'daki tutuklama sahnesiyle o gizli yürütülen kovuşturma ve soruşturmalar gibi), Kafka'nın yasal olan ve duyguların

karmaşasına dayanmayan etkisini bir bakıma bize açıklamaktadır. Kafka tarafından âdeta suçüstü yakalanmış zamanımızın olaylarının Kafka karşısında vicdanları rahat değildir; çünkü bütün bu olayları önceden uyarıcı bir dille anlatmıştır Kafka. Öyleyken bizler sapa yolda, köleleştirmelerin ve sevgi yoksunluklarının yolunda sersemce yürümemizi sürdürdük.

Kafka anlatımındaki o saflık ve içtenliği seven yoldan çıkmamış gençler başta olmak üzere Kafka'nın pek çok kişi üzerindeki güçlü etkisi düşünülürse, zamanımızın bu «tedirgin» vicdanı ne yazık ki henüz derli toplu bir çözümlemeden geçirilmiş değildir. Soruna başka bir açıdan yaklaşılmakta, öz varlığının yokoluşu içerisine âdeta hazla gömülen Kafka'daki güçsüz ve çaresiz insan karamsarlığı bu etkinin nedeni olarak görülmektedir. Pek çok kişi yazdı ve kuşkusuz ilerde de pek çok kişi yazacak –çünkü içinde bulunduğumuz saati *bu* Mars yönetmektedir–, Kafka'nın çöküş (dekadans) yazarı olduğunu, kendi üzerinde ne bir Tanrı, ne yargılayıcı bir ahlâk yasası tanıyan, ölüm ve lanete terkedilmiş bir ben'in hiçliğinden başka bir gerçeğe tutunmayan koyu bir umutsuzluk yazarı olduğunu belirtecektir. Kafka'daki karamsarlığa sürekli işaret eden böylesi kişiler, önlerine Kafka'nın günlükleri, örneğin 16 Ekim 1921 tarihli günlük notu çıkarıldığında da bu tutumlarından el çekmeyeceklerdir. Söz konusu günlük notunda Kafka, duygulandırıcı bir alçakgönüllülük ve kendi değerini bir küçümseyişle (bundan onu vazgeçirmek için sağlığında boş yere uğraştım ve Kafka'nın tek hatalı yanı da buydu), ama gene de kesin ve açık seçik *umutsuzluğu yadsıyarak* şöyle der:

«Elimdeki sermaye ne kadar acınacak gibi olursa olsun, isterse 'aynı koşullar altında' (özellikle istenç güçsüzlüğüm dikkate alındığı zaman) yeryüzündeki en acınacak sermaye niteliği taşısın, yine de, hatta kendi açımdan elde edilebilecek en iyi şeyi ona dayanarak ele geçirmem gerekiyor; böyle bir sermayeyle bir tek şeyin elde edilebileceği, dolayısıyla bu tek şeyin en iyi şey sayılacağı ve bunun da umutsuzluk olduğunu söylemek safsatadan başka bir şey değil.»

Burada «safsata» diye nitelenen şey içerisine Kafka'nın yuvarlanıyor göründüğü daha başka günlük notlarının da varlığını yadsıyacak değilim. Ama zaten Kafka'da umutsuzluk anlarının yokluğunu kanıtlamak gibi bir niyetim yok, böyle bir şey saçma olurdu çünkü. Benim bütün açıklığa kavuşturmak istediğim şey, şu tek cümleyle özetlenebilir: Kafka'nın yapıtlarında *yalnızca* böyle umutsuzluk taşan yerler yoktur, Kafka *yalnızca* koyu bir karamsarlık yazarı değildir; Kafka'da umut yolları, kurtuluş yolları da vardır ve bunlar, kendilerini seyrek açığa vurdukları ölçüde incelik ve içtenlik dolu bir çekicilik kazanır. Kafka'da bu umut ve aktiflik bileşeninin (komponent) varlığını kanıtlayan bir dizi cümle, bu kitabın diğer bölümlerinde okuyucuya sunulmaktadır. Bunlara ve bu kitapta hepsinden söz açamayacağım daha başka yerlere dayanarak başlı başına bir Kafka – olumlu yaşam rehberi, bir avuntular kitapçığı, doğru yolu gösteren bir el kitabı yapılabilirdi. O vakit, Kafka'nın yazıları incelendiğinde şimdiye kadarkinden daha bir açık seçiklikle görülecektir ki, söz konusu yapıtlarda soylu bir ruhun

giriştiği bir varoluş savaşı karşısında bulunulmaktadır; öyle bir ruh ki, bazen güçsüz düşüp savaşı yitirmekte, ama bazen de savaştan zaferle çıkıp aydınlık ufuklara bakabilmektedir. Kafka'da her zaman kaybeden'i, salt kaybeden'i görmek isteyerek işi «müthiş derecede» basite indirgeyen kimselerin karşısındayım.

Kafka'da en başta dile gelmez acı ve çileler motifinin, korku, sıkıntı ve özgürlükten yoksunluk motifinin hepsinden etkili biçimde ele alınıp işlendiği su götürmez bir gerçektir. Ama gene de, bugün savunucularım dört bir tarafta gördüğümüz büyük çöküş (dekadans) sanatçılarından önemli ve temel bir noktada ayrılır Kafka. Bunu daha açık anlatabilmek için, bir sanatçının kendi dehasına başvurarak yarattığı kişilerin yer aldığı o hayali dünyayla, onun bu dünyaya karşı tutumunu belirleyen yaşam ritmi ve tutkusunu birbirinden ayırmak gerekir.

Korkular, kâbuslarla dolu, şeytansal güçlerin ve yargıç sözlerinin hüküm sürdüğü bir dünya Kafka'da serilip açılır önümüzde; *bu* bakımdan Kafka, poète maudit'lere akrabadır; bulunduğu yer (kuşkusuz sadece ilk bakışta) E. A. Poe, Baudelaire, E. Th. Hoffmann'ın yanı, Flaubert'in «Bouvard et Pécuchet»sinin, bu alabildiğine geniş çaptaki başarısızlık destanının yanıdır. Ama Kafka için karakteristik bir şey varsa, ona zorla kendisini kabul ettirmeye çalışan bu cehennemsi eksi değerler dünyasında eğleşmeyi düşünmemesi, bütün gücüyle bu dünyadan *dışarı çıkmaya uğraşmasıdır.* Hatta Kafka'nın yöneldiği yönü, adeta onun kendi sözleriyle anlatmak mümkündür: «Benim demirleyeceğim yer burası değil.»

Toplumla özgür bütünleşme isteği yapıtlarında sürekli alaya alınıyor ve boşa çıkarılıyor olsa bile, Kafka, Tanrı'nın koyu karanlıklara büründüğü günümüz ikliminden bir başka iklime, bir özgürlük ve düzen iklimine geçmeye uğraşır hep. Oysa örneğin E. Th. Hoffmann gibi gerçek dekadan sanatçılar ve daha önce adı geçen bazı karamsarlık yazarları, çokluk, dehşet dolu güçsüzlük durumlarında adeta haz karışımı bir *oyalanışa,* bir gözyumuşa, çöküntü ve yıkıntıların yol açtığı korkunçluklar ortasında bir acayip zevklenmeye bırakırlar kendilerini. Bu arada, örneğin Hoffmann'da bazen güçlü-sağlam bir ahlak sözünün de işitildiği olur, ama kimseyi aldatamaz bu. Ancak, bir yazarın dünya görüşüne ilişkin böyle bir saptamayla, onun sanatsal gücü ve vizyonlarının parlaklığı lehinde ve aleyhinde doğal olarak bir şey söylenmiş sayılamaz.

Kuşkusuz bütün bu alabildiğine karmaşık ilişkilerin gerisinde, en yüce bir sanatsal yaratışla son derece sağlam bir ahlak anlayışı arasında dile getirilebilmekten çok sezilebilen gizemsel bir bağ bulunabilir (daha önce güdümlü sanatla ilgili olarak söylenenlere bkz.); buna karşın bir güçsüz kişinin, özentili bir züppenin duygularının da en yüce bir şiddetle, adeta gök gümbürtülerini andıran sözlerle dile getirilebileceği, sanat yapıtlarına yönelik inceleme ve araştırmaların alfabesi içerisinde yer alır.

YAZARIN YERİ VE YÖNÜ

(«Benim demirleyeceğim yer burası değil»)

Bir büyük sanatçının tüm yapıtlarına ilişkin geometrik yerin yalnızca *nerede* bulunduğunu değil, onun bu geometrik yere varmak için mi, yoksa buradan uzaklaşmak için mi çaba harcadığını da araştırmak ve bilmek gerekir.

Homeros'un dünyası bir kahramanlar çağının dünyasıdır; destan şairi Homeros alabildiğine bir güven içinde devinir bu dünyada, bu dünyayı benimser, ona kucak açar. Yaşlı Priamos'la Achilleus arasında geçen o dokunaklı söyleşideki gibi (destanın sonuna doğru), bu dünyadan yakındığı zaman bile tutumunu değiştirmez Homeros.

Edgar Allan Poe'nun dünyası bir çözülüp dağılışın, renkli kabarcıklar salan ışıl ışıl bir kendini yokedişin dünyasıdır. Nasıl Homeros sağlam temellere oturtulmuş Tanrılar ve kahramanlar evreninde güven içinde devinirse, Poe da kendi dünyasında aynı güven içinde yaşar; hatta Poe'nun uçurumlar üzerindeki güvenine şeytansal bir haz da katılır ve bu haz «nevermore»un hasta fanfarıyla baştan çıkarıcı bir güzellik içinde durmadan okuyucunun kulaklarına üflenir. Poe, sayrısal ögelerden kurduğu bu

dünyayı ister; Homeros kendi dünyasının kanayan ya da gök mavisi ufuklarını yadsımadığı gibi, o da bu dünyayı yadsımaz.

Kafka da örneğin Poe'nunkinin benzeri bir dünyada yaşar. Ama Poe gibi bu dünyayı *benimsemez*. Bu dünya içinde kendini düpedüz rahatsız hisseder, onu kendisine alabildiğine yabancı görür. Gerçekten de böyle bir dünyayı konu alan yapıtları, yazarı kendisi olmadıkça (bunu da önceden «hayır» diyerek yapar hep), Kafka'yı ilgilendirmemiştir; Poe'nun yazdığı türden yapıtları eline almamış, Goethe'yi, Stifter'i ve Hebel'i okumuştur. Duygusuzca yoketmelerin, işkencelerin, kötü niyetli mahkemelerin, hileli adalet dağıtmaların ve yalnızlıkların dünyasına karşı çıkar Kafka. Kendisinin o kadar ustalıkla anlattığı ilgisizliklerin, kayıtsızlıkların, öldürmelerin dünyasına karşı bütün sanatsal çalışmasıyla protestoda bulunur; bir ara bu dünya sınıfta asılı «İskender Savaşı»nı anlatan bir tablo olarak canlanır gözünde (bu boğazlaşma!), tabloyu insanın «daha bu yaşamda olumlu eylemleriyle görünmez ve geçersiz kılması, karanlığa gömmesi, hatta ortadan silip silip atması» gerektiğini ileri sürer. Bozulmuş dünyanın ötesinde özgür, saf ve temiz bir adacık ele geçirmeye çalışır, adil bir düzenin hüküm sürdüğü, herkes için iş olanağı bulunan bir adacık arar; böyle bir adacığı, «Amerika» romanının son bölümünde adeta çocuksu bir saflıkla düşlediği görülür.

Kafka'dan söz açıldı mı, bütün bunlar görülmeden geçilir çokluk. Bu bakımdan en iyisi, sanırım onun kendi söylediklerine kulak vermektir. Aşağıdaki özdeyiş, bana

her vakit Kafka inancının bir belgesi olarak görünmüştür:

«Boyuna ileriye doğru koşarsan, ılık havada şap şup, ellerin yüzgeçler gibi iki yanda, ileriye doğru yol alırsan, önünden geçtiğin her şeyi acelenin yarı uykusunda şöylece bir görüverirsin ve araba yuvarlanır gider önünden. Ama kımıldamadan durur, hedefe yönelen bakışındaki güçle pek uzaklara ve pek derinlere kökler salarsan – hiçbir şey seni ortadan kaldıramaz, oysa sahici kökler değil, yalnızca senin hedefe yönelen bakışındaki güç söz konusudur – arabadan başka hiçbir şeyin çıkıp gelmeyeceği o değişmez, karanlık uzağı da görürsün; araba yuvarlanarak yaklaşır, yaklaştıkça büyür, yanına vardığı an dünyayı kaplayacak bir boyuta ulaşır ve sen fırtınalar içinde geceleyin yol alan bir gezi arabasının kanepesindeki bir çocuk gibi onun içerisine gömülüp kaybolursun.

Bir sanatçı Tanrı'nın rahmet ve mağfiretine olan inancını bundan daha açık seçik dile getiremez. Tanrı Baba'nın «gezi arabası», bütün dertlerden ve içinde şap şup dolaşılan pisliklerden çekip alarak götürür onu. Kafka, aynı motifi bir diğer notunda da işler: «'Benim demirleyeceğim yer burası değil' duygusu ve bu duyguyla birlikte hemen kabarıp çoşan dalgaların çevrede hissedilişi.» Yine şu sözlerde de aynı motifin ele alındığı görülür: «Gökle göğüs göğüse. Huzur, barışma, gömülüp yokoluş.» Gezi arabası benzetmesi yalnız sanatsal güzelliği ve etki gücü değil, bir başka açıdan da başarılıdır: Kafka söz konusu benzetide bilinen dogmatik tartışmalar dışında kalarak Tanrı'nın bağışlayıcılığıyla aktif insanın bu

bağışlamadaki rolünü («hedefe yönelen bakış») bir eşgüdüm içinde göstermekte ve «acelenin yarı uykusunda» sözleriyle çağımızın başlıca hastalığını gerçekten doğru olarak teşhis etmektedir.

«Acelenin yarı uykusunda.» – İnsanın gün boyu pek çok kez olayların akışını bu sözlerin süzgecinden geçirerek bulanık kısımların süzgecin gözeneklerinden geçmesine izin vermemesi, Kafka'yla birlikte bu sözleri yineleyerek daha sağduyulu davranması, önü sıra akıp giden olayları daha bir akla uygunlukla açıklığa kavuşturup incelemeye kendini buyur etmesi alabildiğine eğitsel bir etki gücünü içerir (kendi başımdan geçmiş yaşantılardan örnekler verebilirim bunun için). İtiraf edileceği üzere, yapıtlarını hemen hiçbir umudu barındırmayan ovalarda, gözyaşı vadilerinde kaleme alması bakımından Kafka'nın söz konusu uyarısı daha da büyük bir önem taşıyor. Bu alçak ve çukur yerler arasından aydınlık bölgelere doğru *seyrek bakışların* değeri o denli artıyor, o denli büyüyor inandırıcılığı; çünkü aydınlık görünümlerin seyrekliği, Kafka'nın kendi kendini aldatmadığının, bu görünümlerin boş değil, ciddi ve gerçek şeyler olduğunun bir kanıtıdır. Her şeyi uzlaştırıcı ışık altında görmekte pek aceleci davranan bir yazar, umut ve esenlik vaadeden sözleriyle hemen okuyucunun karşısına çıkar çoğu kez, bu konuda hiç de gereği kadar tutumlu davranmaz. Fazla kutsanmışlık, kahramanı Staretz *(Karamazof Kardeşler)* dolayısıyla Dostoyevski'nin de gözünden pek kaçmamış bir tehlikedir. Bu bakımdan Kafka daha katı bir tutum sergiler, «umuyorum» dediği zaman kesinlikle düpedüz gerçek ve denenmiş bir umut söz konusudur.

Dolayısıyla, Kafka bazen alabildiğine ilkel bir büyüklük ve kuşkulardan arınmışlık içinde boy gösterir. Örneğin, şu satırları böyle bir durumda yazar: «İnançtan yoksun olduğumuz söylenemez. Salt yaşıyor olmamız, inanç değeri bakımından asla tüketilecek gibi değildir. Neresindeymiş bunun inanç değeri? Yaşamamak elde değil ki! İşte inancın o akıl almaz gücü bu 'elde değil ki'de saklı yatar, bu olumsuzlamada açığa vurur kendini.»

Nihayet Kafka üzerine verilecek bir yargıda aile ve meslek koşullarının, ayrıca o uzun ve ölümcül hastalığın da unutulmaması gerekiyor; yapıtlarını bütün bu engellerle pençeleşerek yaratmak zorundaydı Kafka. Bu işi de tutkuyla, adeta yüreklilik taşan bir tutumla gerçekleştirmiştir, oysa kendisine kahraman gözüyle bakmaktan alabildiğine uzak biriydi. Kırk bir yaşında hayata gözlerini yuman, henüz genç yaşta erken bir ölüme mahkûm bulunduğunu bilen kişiden doğal olarak nesnel bir dünya görüşü beklenemez. Bana öyle geliyor ki, yaşamını bir uğursuzlukla sultası altına alan tüm engellere karşın Kafka'nın özgür iradeyi, inancı, İyi'nin ödünvermezliğini insanı bayağı şaşırtacak kadar geniş ölçüde yapıtlarına konu yapması, bunların üzerinde enine boyuna düşünmüş, bunları enine boyuna duyumsamış olması pek çok kişinin örnek alacağı bir davranıştır.

Burada şöyle bir itiraz yöneltilebilir: Umutsuzluk taşan, çıkış yolu olmayan yanıltıcı birtakım durumlar anlatılıyor Kafka'da, beri yanda bir iki umut ışını da var; durum böyleyken, neden bu cılız umut ışınları daha çok önem taşısın? – Bir kez bunların daha önemli olduklarını hiç de

ileri sürüyor değilim; Kafka'da seyrek karşılaşılan umut ışınları, Kafka yorumcularından pek çoğunun yaptığı gibi büsbütün göz ardı edilmesin, bu kadarına razıyım. İkincisi: Az önce sözü edilen seyreklikte açıkyürekliliğin güvencesi saklı yatmaktadır bana göre. Bir de şu var: Olumlu, Olumsuz'a göre özü gereği daha ağır çeker. Bununla ilgili olarak Martin Buber *İki Tür İnanç* isimli yapıtında (ayrıca krş. İyi ve Kötü'nün İmgeleri) insandaki Kötü'nün İyi'ye göre daha güçsüz olduğunu ve bunun da Tanrı'nın her iki özelliğine, yargılayıp cezalandırıcılığıyla bağışlayıcılığına uygun düştüğünü söyler. Yani bağışlayıcılık, iki özellikten daha güçlüsüdür. Buber'in bu arada Talmud'dan alıntıladığı bir cümlede, Tanrı'nın bağışlama ölçüsünün cezalandırma ölçüsünden daha büyük olduğu belirtilir. – Kafka da tıpkı bunun gibi Olumlu'nun Olumsuz'dan daha üst bir aşamada bulunduğunu pek veciz bir biçimde dile getirmiş, alabildiğine güçlü ve inandırıcı özdeyişlerinin birinde, yukarıda belirtilen anlamda ve eşsiz bir ustalıkla kendi kendisinin bir yorumunu ortaya koymuştur:

«O'nun kanısına göre, yalnızca bir kez İyi'nin tarafında yer aldı mı, geçmişine, hatta geleceğine bakılmaksızın esenliğe kavuşur insan.»

Bir kezliğine yapılan bir tek iyi işteki özgürlük ve adeta sonsuzluk, bu işin *kairos'u**, Kafka'nın özdeyişindeki

---

* (Yunanca sözcük) Bir girişim için en elverişli an; sonsuz'un dünyevî varlık içine sızdığı, birey tarafından algılanıp yararlanabilen ya da bir ihmal sonucu yararlanılmadan geçip giden an (Ç.N.).

kadar çarpıcı biçimde dile getirilemezdi sanıyorum; bu tür bütün sözlerine karşın Kafka'yı dekadan bir yazar olarak nitelemek, günümüzde nerdeyse bir sosyete oyununa dönüşmüş durumdadır. Bu da her şeyi, bu arada Kafka'nın yapıtlarını olabildiğince karanlık bir «kendini yokediş» yorumu içerisine çekip alma alışkanlığının gittikçe büyüyerek bir hastalığa dönüşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, Werner Weber *Figürler ve Geziler* isimli denemeler kitabında haklı olarak şu kesin ayrıma başvurur: «Moda olarak karamsarlık, yazgısal karamsarlığın saflığına yöneltilmiş bir saldırıdır. Yazgısal karamsarlığın belli sınırları vardır. Ötekisinin ise, kalpten alınarak modanın düzmece mekânına doğru uzatıldığı görülür.» *Kara Edebiyat* denilen edebiyatın büyük bir bölümü için yerinde bir tanımlamadır bu. Günümüzdeki politik, toplumsal-ahlakdışı koşullar göz önüne alındığında, böyle bir kara yorum düşkünlüğünün kuşkusuz anlaşılmayacak yanı kalmıyor.

Kafka'nın Prag'daki Fransız ulusal bayramı dolayısıyla sevgilisi Milena'ya yazdığı bir mektup, bu bakımdan pek karakteristiktir:

«Fransızlar'ın ulusal bayramı bugün; aşağıda askerî birlikler geçit töreninden dönüyor. Hani –bunu duyuyor, soluyorum mektuplarında – olağanüstü bir şey. İşin görkeminde değil olağanüstülük, bandoda değil, müzikte değil, yürüyüşte de değil; bir bölüğün önünde giden kırmızı pantolonlu ve mavi ceketli, bir (Alman) balmumu heykeller müzesinden çıkmışa benzeyen yaşlı Fransız'da da değil, derinlerden seslenen güçlerin kendilerini açığa

vuruşundadır; 'Yine de, siz suskun, itilen, yürüyen, akla durgunluk verecek kadar güven dolu insanlar, yine de sizleri terketmeyeceğiz, o alabildiğine büyük budalalıklarınızda bile, hatta en çok bunlarda yanınızda olacağız'. Ve gözlerimi yumup o derinliklerden içeri bakıyor ve adeta Sen'de yok olup gidiyorum.»

İnsanlara yardım elini uzatacağına, onları esenliğe kavuşturacağına söz veren gizemsel ilâhi derinlikler... Kafka'nın özdeyişlerinde, bir yığın olumsuz ve korkulu ruhsal dışavurumların yer aldığı günlük notlarıyla kimi mektuplarındakinden daha belirgin kendilerini açığa vurur bu derinlikler, anlatının hatırı için Kafka'nın kendini sanat perisinin ve zaman zaman alabildiğine acımasız hayallerin eline teslim ettiği roman ve taslaklardakinden daha bir açık seçik sesini duyurur. Özdeyişleriyle kimi mektuplarında ve anlatılarının bazı yerlerinde sanatçı Kafka kendisi üzerinde bir denetim sağlamaya çalışır, yalnızca nesnel bir geçerlik taşıyan şeyleri, gerçek'in hem kendisini, hem de herkes için geçerli temel özelliklerini yansıtmak ister. Anlatılarında Kafka'nın insanın nasıl yolunu şaşırdığından söz açtığını, özdeyişlerinde ise doğru yolun gösterildiğini ve düğümlerin burada çözüldüğünü daha önce yazmıştım.

Bu yüzden hepsinden çok özdeyişlerde, Kafka inancının odak noktası o «yokedilmez»in ikide bir öne çıktığı görülür. Bu «yokedilmez» üzerinde şimdiye dek pek durulmamış, daha çok Kafka'nın inancını yitirir gibi olup bir süre çıkış yolu bulamayarak – benim de varlıklarını yadsımadığım – karamsar düşüncelere gömüldüğü ikinci

derecede önem taşıyan durumlarla uğraşılmıştır. Oysa Kafka'da söz konusu durumları inanç yönünde gerçekleştirilmiş hamleler, bir anlamın ve tanrısal bir yönetimin varlığını kabul yönünde atılmış alabildiğine kararlı adımlar izlemiştir. «Yalnızca bir hedef var, yol diye bir şey yok. Bizim yol dediğimiz duraksamadır» der Kafka bir özdeyişinde, etkileyici bir ağırbaşlılıkla. Bir diğer özdeyişte ise benzeri şu sözleri söyler: «Bilgimiz var. Özellikle bunu elde etmek için çaba gösterenin, aslında buna karşı çaba gösteriyor olmasından şüphe edilir.» Ya da bir başka özdeyiş: «Suskunluk mükemmelliğin ögelerinden biridir» – İşte ödün vermez bir inancın sahibi olan ve bu inanca uygunluk içinde aktif bir tutumu sergileyen gerçek Kafka, alabildiğine yüce anların Kafka'sı söz konusu özdeyişlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden Kafka, aşırı Platon'cu izlenim uyandıran aşağıdaki görüşü benimsemiştir (şunu da söyleyeyim ki, ben aynı görüşte değilim ya da bazı değişikliklerle benim de aynı görüşü benimsediğimi belirtebilirim; böylesi değişiklikler de, Kafka'yla aramızdaki dostça söyleşilerde her zaman söz konusu olmuştur): «Topu topu manevî bir dünya vardır; bizim maddî dünya dediğimiz, manevî dünyadaki Kötü'dür; kötü dediğimiz de, bizim ebedî gelişim sürecimizdeki bir an'ın zorunluğudur.» Bu cümleyi Kafka şöylece bütünler: «Alabildiğine güçlü bir ışık dünyayı darmadağın edebilir. Zayıf gözlerin önünde katılaşır dünya, daha zayıfların önünde ellerini yumruk yapar, daha da zayıfların önünde mahcup bir tavır takınır ve kendisine bakmaya yelteneni vurup devirir.» Gezi arabası benzetisinde «acelenin yarı uykusuna» karşı uyarı

neyse, bu sözlerdeki uyarı da odur. Buna karşı çare ve insana yaraşan biricik davranış biçimi olarak «hedefe yöneltilecek bakışın gücü» salık verilir. Kafka'nın günlüğüne düştüğü, kendi kendisi için uyarı oluşturan bir notta somut olarak dile getirilir bu: «*Köy Hekimi* gibi çalışmalar bir süre beni memnun bırakabilir... ama ancak dünyayı Temiz'in, Gerçek'in, ve Değişmez'in aşamasına yüceltebildiğim zaman mutlu olabilirim.» Kafka'yı yorumlamaya kalkan hiç kimsenin böylesine kesin bir saptamayı aslında göz ardı etmemesi gerekir. Hani bundan böyle Kafka'ya, dünyaya kucak açan olumlu istekler açısından bakılması gerektiği gibi bir savı öne sürmek niyetinde değilim? Çünkü saçma olur böyle bir şey. Ama Kafka'nın dünyasını tanımlarken bütün güçlerini sefalet çığlıkları ve aşırı çaresizlik durumları arasında dolaşarak harcamamalarını da, Kafka yorumcularından haklı olarak bekleyebiliriz sanırım.

Bir incelemde, büyük yazarlardan her birinin varoluşun ayrı bir yönünü ve ayrı bir parçasını alabildiğine bir açıklıkla göz önüne serdiğini belirtmiştim. Örneğin Goethe için avutuculuk, Flaubert için avutuculuktan yoksunluk, Dante için cezbenin ışıklı bölgelerine kadar inen mükemmel bir düzen, Thomas von Aquino için bağışlanma, Dostoyevski için suç, Hamsun için doğa olmuştur bu. Böyle bir açıdan bakınca, Kafka'da *insan olmanın belirsizliği*'nin bir açıklığa kavuştuğunu söyleyebiliriz. Ama Kafka İyi ve Kötü'nün birbirinden pek güç ayrıldığı ya da hiç ayrılamadığı sınır durumlarını, yani umutsuzluk anlarını («Şato»daki Sortini epi-

zodu bunlardan biridir; ancak çok sonradan, Olga'nın olup bitenlerle Barnabas ailesinin yalnızca bir sınava çekildiğini birkaç sözle belirtmesi üzerine cılız bir ışık düşer bu epizoda) dile getirmekten hoşlanmasına, yani karmaşık durumların anlatımında adeta bir mirasyedi gibi davranmasına karşın, İncil'deki bir deyimle ibretin pek yakın, İyi ve Kötü arasındaki ayrımın pek kesin bulunduğu enikonu yalın durumlar üzerine de eğilir. Bununla ilgili olarak fragmanlar arasındaki bir taslak (halen yayınlanmıştır) şu sözlerle başlar: «Vaktiyle bir alçaklar topluluğu vardı.» Söz konusu taslakta Kafka nasıl bir grup insanın kötü işler peşinde koştuğunu, ama sıkı bağlarla hep birbirlerine bağlı kaldığını, karşılıklı olarak birbirlerini bağışlayıp birbirlerinin davranışlarını mazur gösterecek sofistik sözler bulup söylediğini anlatır «Nasıl? Bunun için mi üzülüyorsun?» diye sorarlar birbirlerine. «Sen pek doğal olan bir şey yaptın, nasıl davranmak gerekiyorsa öyle davrandın. Başka türlüsü akıl almaz bir şey olurdu.» Öylesine bir hamaratlıkla konuşur, haklı olduklarına kendilerini inandırırlar ki, öldükten sonra gökyüzüne ağıp cennete bile çıkacaklarını düşünür ve gerçekten de çıkarlar. Ve derken Kafka sonunda o mahkûm edici yargıyı dile getirir: «Cennete doğru uçarlarken genel olarak alabildiğine temiz pak ve çocuksu bir masumiyetleri vardı. Ama cennetin önünde her şey parçalanıp aslî ögelerine ayrıldığından, gerçek kaya blokları halinde yere düştüler.»

Yapıtlarında varoluşun maddî niteliği eninde sonunda nasıl benimsenirse (işte bu da inanmanın önemli bir belir-

tisidir), dolayısıyla en güç durumlarda bile (kuşkusuz zaman zaman bir anlamsızlığa sürüklenildiği olur) bir çare, bir yardım aranırsa, yaşamında da Kafka alabildiğine özverili bir dosttu. Elinden gelsin yeter ki, başkalarına yardımdan kaçmaz, sevgiyle davranarak her vakit pek akıllıca uyarılarda bulunur, alevlenen hırsları yatıştırmakta katkısını esirgemezdi. Her vakit, hatta ağır hasta olarak bulunduğu Steglietz'de bile karışık özel sorunlarımın çözüme kavuşturulmasında bana nasıl yardım elini uzattığını şahsıma yazdığı mektuplar göstermektedir. Dönemin hatırı sayılır bir yazarıyla aram açıldığı zaman beni savunmuş, tarafımı tutmuştur; belki uygun bir fırsatla buna ilişkin belgeleri yayınlatacağım. Her vakit nöbette bekleyen enerjik yardımseverliğini yalnız bana değil, öbür dost ve arkadaşlarına da göstermekten geri kalmamıştır. Froylayn Minze'ye yazılıp bu yakınlarda gün ışığına çıkan, benim *Kafka-Yaşamöyküsü*'nü ve Kafka üzerine diğer iki kitabı yayınlattığımda varlıklarından tümüyle habersiz bulunduğum, ama yine de söz konusu kitaplarımdaki Kafka portresinin doğruluğunu gösteren mektuplarda yaşama pek inandırıcı bir tutumla kucak açtığı görülür. Minze adındaki Teplitz'li bu genç kızı 1919'da Almanya Bohemyası'nın Schlesen kentinde Stüdl adındaki bir pansiyonda tanımıştı Kafka; gerek kız, gerek kendisi uzun zamandan beri süregelen bir akciğer hastalığından burada şifa bulmaya çalışıyordu. Kafka, daha sonra, eğitsel bir görev duygusuyla Minze'nin yaşamını yönlendirmek ister, onu «tatlımsı, gerçek olmayan, yapay şeylerden, özellikle Dahn ve Baumbach gibi yazarların yapıtlarından (besbelli bunlar

tanışmalarının başında genç kızın en çok severek okuduğu yazarlardır), ama beri yandan Schnitzler'in *Anatol*'undan, *Kamelyalı Kadın* ve *Kleopatra* gibi kitaplardan, Wedekind'in eserlerinden uzak durmaya çağırır. Minze için izlemesini uygun gördüğü yolun ortasında bir tarım okulu vardır; bu okulda Minze ileride Filistin topraklarının verimli işletilebilmesi için gereken bilgi ve deneyimi edinecektir. Kafka uygun bir tarım okulunun seçiminde canla başla destek olur kıza, yapılan başvuruların olumsuzlukla sonuçlanmasında ve yaşanan düş kırıklıklarında onu avutur, moralini güçlendirir; bütün zorluklara *karşın* sapasağlam duran o etik hedefe bıkıp usanmadan işarette bulunur. Bir sevgi ilişkisi değildir bu, ama yine de sevecenlikle itiraf eder Kafka: «Sizin için korkuyorum, ama başka türlü olmanızı da istemezdim doğrusu.» «Şimdi dünyayı gördüğünüz sonsuzlukta cesur bir yüreğin gerçekliği yanında on dokuz yaşının aldamşı da bulunuyor.» Öğrencisinin kafasına sınırları açık seçik, pek olumlu ahlaksal kavramlar yerleştirmek ister. Bugün Kafka'ya bir «dekadan» yazar olarak bakanlar, belki de onun bu yoldaki adeta bir okul öğretmenine yaraşan sertliğine şaşacaklar, hatta içerleyeceklerdir. Minze «güzel saatler» ve «budalalıklar»dan söz açar bir mektubunda. Kafka pek ciddi bir edayla yanıtlar: *«Güzel,* insanın her zamankinden daha iyi olduğu saattir sanırım; *budalaca* ise her zamankinden kötü olduğu saat. 'Güzel saatler' kasvetli, bulanık ruh durumlarıyla satın alınamaz; tersine, bütün boz bulanık geleceğe ışık tutar bunlar. Budalalıklara gelince, insanın kendisi bilmese bile ödenir bunların bedeli, hem de o saat; sol elle budalalıklarda bulunu-

lur, sağ elle bedeli ödenir, aralıksız ödenir bedeli, ta ki insanda bunu yapacak güç kalmasın. Budalalıkları da her insan yapar, sevgili Minze, hem de ne kadar çok, hem de ne kadar çok. Bundan baş alıp da öbür şeylerle uğraşacak pek vakit bulamaz insan. Ama bu, söz konusu duruma rıza göstermek için bir neden olamaz kuşkusuz ve elbet siz de böyle davranmıyorsunuz, yoksa Sevgili Minze nasıl olursunuz, değil mi ama.»

Kimi zaman uyarılarında pek açık bir dil kullanır Kafka: «Gerekli desteği okulda hazır bulamayacaksınız, o destek içinizde olacak sizin, ama belki bunu da ancak okulda ele geçireceksiniz içinizde, pekâlâ mümkün hani.» Kızın yakınları onu doğup büyüdüğü yerde alıkoymak ister, alışılmadık bağımsız bir yolun kız tarafından seçilmesini önlemeye çalışırlar. Kendi ruhundaki özgürlük özlemine ve kızkardeşi Elli'ye yazdığı o değerli eğitsel mektuplardakine tamamen uygun bir tutum sergileyerek kızın ailesinden kopmak istemeyişine karşı çıkar Kafka, bir mektubunda şöyle yazar: «Daha hiç görmediğim Teplitz'i sevmiyorum. Teplitz sizin yurdunuz ve nasılsa bir kez tedirginliğe sürüklenen insan için yurdu, kendini ne kadar aldatmak istese de yurtluktan pek uzak bir yerdir artık; anıların, hüzünlerin, dar görüşlülüklerin, utançların, baştan çıkmaların, güçleri kötüye kullanmaların yeridir.» Kızın sağa sola sıçramalarını hoş karşılamaz Kafka, onun kararında ayak diremesini ister: «Tavşan değilsiniz ki, Minze!» Yaşama kucak açan büyük ahlakçıların görüşünü kendine özgü bir tutumla tamamen paylaşır bu bakımdan: «Herkes, gecelerini kendisine haram eden o

melun şeytanını içinde taşır; bu da ne iyi, ne kötü bir şeydir aslında; tersine, hayatın kendisidir; içinde bu şeytan olmasa, insan yaşayamaz. Yani sizin içinizdeki lanetlediğiniz şey, kendi hayatınızdır. Bu şeytan dünyaya gelirken size verilen ve sizin kullanıp bir şeyler yapmanız gereken (aslında eşsiz) bir malzemedir. Bir çiftlikte çalışmanız bana göre bir kaçış değil; şimdiye kadar Teplitz sokaklarında otlayan bir sığır gibi kendi şeytanınızı daha iyi bir otlağa sürmüş oldunuz böylelikle. Prag'daki Karl Köprüsü'nde bir ermiş heykeli altındaki bir kabartma resim sizin öykünüzü anlatıyor: Ermiş bir tarlayı sürmektedir ve sabana bir şeytan koşmuştur. Hani şeytan ateş püskürür henüz (yani bir geçiş dönemi; şeytanın kendisinin de halinden memnun olmadığı süre tam bir zaferden söz açılamaz) dişlerini gıcırdatır, ters ters, kötü kötü başını döndürüp efendisine bakar, asabî bir davranışla kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırır, ama ne de olsa boyunduruğa vurulmuştur bir kez. Elbet siz bir ermiş değilsiniz, Minze, ermiş olun diyen de yok, hem hiç de gerekli değil bu, bütün şeytanlarınızın çifte koşulması yazıktır ve üzücü bir şey olur, ama büyük bir kısmı için iyidir böyle bir şey, dolayısıyla siz de iyi ve büyük bir iş yaparsınız. Yalnızca bana öyle geldiği için bunları söylüyor değilim, sizin de benliğinizin derinliklerinde bu yönde bir çaba var.» 1920 Mart tarihli aynı mektupta daha sonra şöyle yazar Kafka: «Kendinizin bir çocuğu olması, sizin için kesin, belki de kurtarıcı bir önem taşıyabilirdi.» Burada, Kafka'nın yapıtlarında rastlanan ve çocuk sahibi olmayı yaşamın en yüce değerlerinden biri görüp övgü konusu yapan yerleri ister istemez

anımsıyor insan. Kendisi Meran'dayken, Ahlem Tarım Okulu'na kaydolup kaydolmadığını kızdan ısrarla sorup öğrenmek ister Kafka, işin arkasını bırakmaz. Derken bir araçözüm bulunur: Kız ilkin bir çiftlikte yardımcı olarak çalışacaktır. Kafka kıza hayrandır, yetiştirmesi için şimdiden kıza bir domuz yavrusu verilmiştir. Kleopatravâri çekilmiş daha önceki bir resme değinilerek şöyle denir mektupta: «Bir gübre arabası üzerinde oturan Minze, altın tahtına kurulmuş bir Kleopatra'dan ne kadar daha sevimlidir benim için.» Sonunda Ahlem Yahudi Tarım Okulu tasarısı gerçekleşir. Minze eleştiler yöneltir Ahlem'e, Kafka yanıtlar: «Eh, madem bir kez oradasınız, Ahlem'deki bir sürü şeyden rahat rahat memnun olmayabilirsiniz; elbet haklısınız, hem neden pek iyi bir yer olsun Ahlem, Batı Yahudileri'nin oturduğu bir yer, bütün bu yerler de çokluk yıkılmalarını gözleyip durur, belki ilerde bir gün Ahlem'deki yıkıntılardan bir kalası alıp Filistin'e taşırsınız.» Okumak üzere Lily Braun'un *Bir Sosyalist Kadının Anıları* kitabını salık verir kıza. «Onun da, siz yaştayken, sanırım kendisinden başka yardımcısı yoktu ve mensup olduğu sınıfın ahlak görüşü (böyle bir görüşün düzmece nitelik taşıdığı kesin, ama onun ötesinde de vicdanın karanlığı başlıyor) kendisini az üzüntülere sokmamıştı, ama o mücadeleci bir melek gibi savaşarak hepsini geride bıraktı bunların. Elbet Lily Braun kendi ulusu içinde yaşıyordu. Sizin bu konuda söylediklerinizi kesin şeyler gibi kabullenemem; ayrıca, sizin bir Yahudiyi sırf Yahudi olduğu için sevmeniz gerektiğine veya çevrenize dizilmiş yirmi ya da yüz kadar Yahudi kızın size bir ulusun vereceği desteği aratmaya-

cağına inanıyor değildim, hiç değildim Minze; ama bir ulusun bağrında kavuşacağınız olanakların sezgisini sizde uyandırabilirdi. Sonra, sanırım bir kadının kendi ulusu içinde yaşamaya gerçekten o kadar gereksinimi yoktur, ama erkek için gereklidir bu, dolayısıyla kadın da kocası ve oğulları için aynı gereksinimi duyar. Bunun gibi işte Minze.» Ama hemen sonraki satırlarda aşırı milliyetçiliğe karşı kızı uyarır Kafka. Böylece her konuda uygun ölçüyü ve orta yeri arayıp bulmaya çalışır. «Mutlu savaşlar» sözüyle bu önemli mektubuna son verir. Üzerine kol kanat gerdiği kıza Matliary'den de yazmayı sürdürür, yaşamının ileriki evrelerini, yer değiştirmelerini sadakatle izler Minze'nin, bağımsız kararlar verebilmesi için gelecekte de onu yüreklendirir. Prag-Meyvecilik Enstitüsü'nde ve Bohemya'nın en büyük sebze ve meyve bahçesindeki (Maschek, Turnau) kendi deneyimlerinden anlatır, tarım alanındaki kendi uğraşlarından biraz gururlanarak söz eder. Minze'yi görmek istemez şimdilik, ancak ileride, Lago Maggiore'de, yanında kocası ve boy boy bir dizi çocukla onu görmeyi arzu ettiğini açıklar. «Hem neden ille Avrupa'daki bir göl olsun; Kinereth, olmazsa Tiberias gölleri de güzeldir. Bir dergiden keserek mektuba eklediğim iki yazı –önemlerine uygun olarak dönülüp dolaşılıp okunmaktan lime lime oldular– bu konuda biraz bilgi içeriyor.» 1922/23 kışında yolladığı çiçekler için Minze'ye teşekkürde bulunur Kafka. İstediği değişikliği gerçekleştirmenin kendisi için hayli güçlüğünü dile getirmiş olması gereken Minze'nin bir mektubunu 1923 yılının başında şöyle yanıtlar: «Bunun güç olduğunu, Minze, nasıl bilmem! Düpedüz umutsuzluk

taşan, Yahudice bir girişim bu; ama bana kalırsa umutsuzluğu içerisinde bir yüceliği var. (Hem benim durumumda bile, olağanüstü derecede uykusuz, insanı helak eden bir geceden sonra bana öyle geliyor ki, belki hiç de pek umutsuzluğa sürükleyici yanı yok.) Hani şöyle bir düşünceye kapılmamak elde değildir: Bir çocuk kendi başına oyununu oynuyorken beklenmedik bir şey yapıyor, sandalyeye çıkmaya ya da buna benzer bir işe kalkışıyor; ancak, akıldan tümüyle çıkmış babanın gözü çocuktadır ve her şey göründüğünden çok daha güvenlik içindedir. Bu baba Yahudi ulusu olabilirdi örneğin.»

Okuyuculara bu mektubun gerisini ve ayrıca Kudüs Üniversitesi Profesörlerinden Hugo Bergmann'a Kafka'nın 1923 Temmuzunda, yani yaşamının yarı buçuk sağlıklı geçen son yazında Müritz'den yazdığı mektubu okumalarını salık vermek isterim.

Froylayn Grete B.'ye yazılıp henüz yayınlanmamış o güzelim mektuplar da bir *nihilist*'e uygun düşmeyen eğitici nitelik taşır. Bayan dostunun uykusuna bile titizlikle göz kulak olur Kafka (bu ilişki üzerine krş.: Kafka - Özyaşamöyküsü, 3. baskı, s. 295 vd.) «Yarı aydınlık bir odada uyumanın ne anlamı var? Böylesi denemeler yerinde değil. Işık da ne oluyor? Değil mi ki her şeye karşın uyuyorsunuz? Işık uykunuzu kaçırmaz mı ya da en azından uyumanızı olumsuz yönde etkilemez mi? Hele lamba da anlaşılan gaz lambasıysa. Bu durumda pencere geceleyin nasıl biraz açık tutulabilir, ki tutulması da gerek. Hani bana kalsa böylesi sorularla sizi rahatsız etmezdim, ama bunu yapan yalnızca içimdeki doğal tedavi

uzmanıdır.» Ve kıza okuyacak kitaplar salık verir Kafka: «Uyumak okumaktan iyidir; ancak bu koşulla size bir kitap ismi vereceğim, kuşkusuz şahane bir kitap; Viyana'da iyi adına ne varsa, hepsi bulunuyor içinde. Lütfen okuyunuz. Kontes Lulu Thürheim'ın 2 cilt olarak Georg Müller Yayınevi'nde çıkan *Yaşamım* adlı kitabı. Üniversite kitaplığında kesinlikle vardır, oradan alabilirsiniz.» Kızın bütün yaşam biçimini yeni baştan düzenlemek isteyen Kafka, 3 Mart 1914 tarihli mektubunda şöyle der: «Sevgili Froylayn Grete! Başınızın ağrıması doğal tedavi uzmanı için şaşılacak bir şey değil, ama dostunuz için pek üzücü. Gel gelelim sizinkisi gibi bir yaşam tarzında insanın baş ağrılarından uzak kalması düşünülebilir mi? O kadar çok çalışır, pek sokağa çıkmaz, asla spor yapmaz, akşamleyin kanepeye uzanır, oradan yatağa geçer, pencereyi kapayarak uyur, gece gaz lambasını yanık bırakır, hemen her gün (bir defasında böyle yazmıştınız) sizi üzen haberler alır, aileniz tarafından kendinizi terkedilmiş hissederek buna kahırlanırsanız (sık sık ailenizi gidip gören F., annenizin sizi özlediğini ve bir iş bulup Berlin'de çalışmanızın kendisini mutlu kılacağını anlattı) düşünülemez elbette. Böyle dört bir yandan üzerine çullanılacak en sağlam kafa bile dayanamaz sonunda. Yaşayışınızda yapacağınız ilk ve pek hafif bir değişiklik olarak acaba bir süre, benim sözümü tutup bitkisel yiyeceklerle beslenemez misiniz? Hani sizin de pek açıkça gördüğünüz, dolayısıyla zararlı etkilerinden biraz olsun kendinizi koruyabildiğiniz bu küçük pansiyon cehenneminde hiç sanmam ki pek iyi beslenesiniz. Yoksa o 'suratsız adam' pek nefis yemekler

mi yapıyor? Et yemeklerine gelince: sizinkisi gibi öyle kahırlar, üzüntüler içindeki aşırı yorgun bir vücudu (saat on bire kadar büroda, Allah saklasın!) çökertmekten başka şey yapmaz; baş ağrıları da vücudun bu yüzden sızlanmasıdır yalnızca. Oysa Hofburg Tiyatrosu yakınında Opolz Caddesi'nde sebze yemekleri yenebilen bir yer var, benim bildiğim en iyi yer. Temiz, sevimli bir pansiyon, pek tatlı bir karı koca işletiyor. Hatta çalıştığınız büroya belki daha yakındır şimdiki yerinizden. Öyle sanıyorum ki, şimdi yemek vakti olunca eve koşuyor, sonra aynı yolu gerisin geri seğirtip büroya geliyorsunuz. Thalisia'nın (pansiyonun adı bu) kalmakta olduğunuz yerden daha ucuz olduğu yüzde yüz ve ucuzluk da, ailenize para yollamanız gerektiğine göre (eskiden hiç düşünmemiştim bunu; öyle ya, böyle bir şeyi sizden kim isteyebilirdi?), önemlidir sanırım. Sizin bu pansiyonda çok daha iyi ve ağız tadıyla yemek yiyeceğinizden (belki hemen ilk günlerde gerçekleşmez bu), genel olarak kendinizi daha özgür ve dayanıklı hissedeceğinizden, karanlıkta ve daha iyi uyuyabileceğinizden, sabahları daha bir dinç ve inşallah başınız ağrımadan uyanacağınızdan hiç kuşkum yok. Bir deneseniz.» Kafka, tavsiyeleri üzerinde önemle diretir: «Nasıl, baş ağrılarınız geçti mi? Öğütlerimi tutayım demedikten sonra, bunlar için kuru kuruya teşekkür etmeniz bana yetmez. Yazık ki Prag'daki vejeteryan lokantası pek kötü ve pis, sizi oraya davet ederdim yoksa.» Beri yandan Kafka, güçlü bir uzgörü ve temkini ele veren sözlerle, ailesinden ötürü üzüntüler içinde yaşayan kızı avutmaya çalışır: «Sanıyorum anneler ve babalar çocuklarına karşı, çocuklarının

kendilerine karşı olduğundan daha adildir. Her ne kadar, hatta belli bir ölçüde durum bunun tersi gibi görünürse de, gerçekte öyle değildir. Kuşkusuz her vakit var olan karşıtlıklar bazı yaşam koşullarıyla daha çok sivrilip öne çıkar çıkmaz, yer yer kibirli davranışların doğduğu görülür. Anneler ve babalar temelden tanır çocuklarını, yine de onları görmezden gelirler; bunun gibi, çocuklar da anne ve babalarına öyle davranacaklarını sanırlar. Boyun eğmek güçtür, hele aile içindeki sınırları kesinlikle belirli bir ilişkide; ama verilecek yargıda kesin bir rol oynamaz.» Ayrıca, hiç sevmediği işiyle ilgili olarak alabildiğine inandırıcı sözlerle avutur kızı, dünyaya açık, sabırlı bir danışman gibi davranır; nitekim ben de kendisini, pratikteki pek çok durum dolayısıyla sık sık böyle bir danışman olarak tanıdım. Bu arada kuşkusuz kendi kendini yermekten de geri kalmaz Kafka: «Yazı yazma yeteneği asla benim elimde değil. Bir hayalet gibi geliyor ve gidiyor.» Ama güzel okuma (inşad) konusunda kendi değerine inanır ve Grillparzer'e hayranlığını belirtir: «*Fakir Çalgıcı* güzel, değil mi? Bir ara küçük kızkardeşime okuduğumu anımsıyorum, başka hiçbir yapıtı o ana kadar böyle kusursuz okumamıştım. Varlığım öylesine okuduğum şeyle doluydu ki, vurgulama, soluma, ses, metni duyumsama ve anlama bakımından hiç hataya yer yoktu, her şey gerçekten insana özgü olmayan bir doğallıkla kopup geliyordu içimden, telaffuz ettiğim her sözcük beni mutlu kılıyordu. Bir daha yinelenecek gibi değil, asla bir daha aynı şeyi okumaya kalkamam.» Kafka bir yol gösterici olarak kız için ne kadar önemli, hatta gerekli olduğunu bilir ve kızın bir umutsuzluk nöbetini

şöyle yanıtlar: «Dünkü mektubumun ne çok gerekli olduğunu anlayın işte. Bensiz yapamazsınız, dünyada olamaz bu. Zaten böyle bir şeye göz yumamam. Hem bunu yapmanız için bir neden de yok ortada.» Bütün çabasını harcayarak kızın moralini güçlendirmeye, özgüvenini artırmaya uğraşır: «İnsanlara karşı genel olarak tutumunuzu anlatmakla ne amaçladığınızı doğrusu pek anlayamadım. Kesin olduğu kadar genel sözler, ama ne Genel'e, ne de bana uygun, yani zavallı tedirgin başınıza yine dert olan, hakkında benim hiçbir şey bilmediğim ya da pek az şey bildiğim büsbütün özel bir duruma uyuyor sadece. Benimle ilgili sözlerinizin bir tanesi doğru değil. Bana karşı o kadar yerinde ve o kadar yolunuzdan şaşmaksızın, ne kendinizi, ne de beni umursayıp yolunuzdan şaşmaksızın davrandınız ki, sanki başka biri değil de, bağımsız, olumlu, sevimli bir yaşamla donatılmış kendi vicdanımdınız. Bana inanın. Belki genellikle kendi hakkınızda da aldanıyorsunuz. Belki gereğinden çok kendinizden başka tarafta gözünüz, gereğinden çok iyisiniz, gereğinden çok yiğitçe davranıyorsunuz. Size minnettarlık duyacak pek az kimse olmayacaktır.» Derken Kafka tamamen olumlu bir ülküyü, sadakat ülküsünü dile getirir bir yerde: «Ne diye kendinizi kahredip duruyorsunuz, Froylayn Grete? Hem de o kadar çılgıncasına? Bana güzel davranmadınız mı? Bana hiç iyiliğiniz dokunmadı mı? Bana karşı ha! Benim ki, sizinle ilgili olarak içimde hep şu duygu yaşıyor: güçlerimizin sınırlarını döven iki türlü saf, gözyaşlarına yer vermeyen mutluluk vardır; birincisi, insana sadık kalacak ve kendisine karşı sadakat duyguları beslenecek bir dosta sahip olmak; ikincisi, kendi kendisine sadık kalarak

kendi kendisinden eksiksiz yararlanmak, geride hiç kül bırakmadan kendini yakıp tüketmek.» Bedensel ve ruhsal iyileşmeye, doğal tedavi bilimine, ilaçlara karşı antipatiye, «bugünkü tıbbın lanetlenmeye layık» olduğuna ilişkin bir sürü satır yer alır Froylayn Grete'ye yazılan mektuplarda. Bütün bu yergilerin gerisinde sezilen özlem ise sadece doğal bir yaşam biçimidir.

Dostlarına ve bayanlara, en başta Minze'ye yazdığı mektuplar, yapıtları dışında Kafka'dan bize kalan, bir sanatçının kişiliğine ilişkin en en zengin açıklamaları içeren ve insanî bakımdan alabildiğine duygulandırıcı belgelerdir. Özellikle Minze'ye yollanan mektuplar, yanlış varsayımlara dayanılarak yaratılan 'dekadan yazar Kafka efsanesi'nin en azından bir bölümünü yok edemiyorsa, bunda bir bit yeniği var demektir. Kafka, söz konusu mektuplarda asla çaresizlik içinde biri değil, yaşama söz geçirip onu kendi belirlediği yönde biçimlendirmeye girişebilen bir kişi kimliğiyle karşımıza çıkar.

Kafka, o sevimsiz yalnızlığa sürükleniş zehirine yenik düşme tehlikesini erkenden görmüştür (*Değişim,* bunun bir simgesidir). Ancak bu tehlikeye sürükleniş olumlu bir yönü de içermekteydi; kendini toplumdan soyutlama bir ölçüde zorunluluktur. Ancak yalnızlığın sessizliğinde yaratıcı kişi biricik doğru sözü işitir; ancak böyle bir durumda kendini inancının en derin katmanı içinde kavrayarak manevî dünyanın sonsuzluğunun bilincine varmayı umabilir. Böylelikle, günlük notlarında hayır ve bereketinden Kafka'nın ikide bir söz açtığı yalnızlık, her şeye karşın sonunda yine büyük sevgiyle kucaklaşır. Bundan böyle hiçbir benyönelikliğe (egosantrizm), hiçbir 'bekâr-

lık' havasına yer vermeyen asıl yalnızlıkta kalp açılıp genişler. Doğru, gerçek topluluğa götürür. «İtiraf, mutlaka itiraf, çat diye birden açılan kapı, şimdiye kadar bulanık yansısı yalnızca dışarıda seçilen dünya evin içinde gözükür.» İşte Kafka'nın sezgilerinden biri: Dış, içsel yoldan yaşanır. Ve insanların toplum içinde yaşamalarının doğruluğunu şu sözlerle benimser Kafka: «Ancak kendisinin olmadığı şeyi, yani yalanı bildirim konusu yapabilir insan. *Ancak koroda belli bir* gerçek saklı yatabilir.» «Eskiden bir heykel grubunun bir parçasıydı...» sözleriyle başlayan bir diğer özdeyişte, nasıl bir zaman insanın, tüm çabalarında güzel sanatlarla, bilimlerle ve zanaatlarla ilişki içinde yaşadığını anlatır Kafka. Ne yazık ki grubu terketmiştir, ama «eski zamanlara karşı bir özlem» kalmıştır geride ve bu da içinde yaşanılan zamanı bulandırmaktadır. «ama yine de bu özlem yaşama gücünün önemli bir ögesi ya da belki kendisidir.» Ne var ki, bu yaşam gücünün hastalık yıllarında (Dora Dymant'la ilişkisinin kendisini yeniden güçlendirdiği son yaşam yılı bunun dışında kalıyor) enikonu tehlikeye düştüğü, nerdeyse kırılıp koptuğu kuşkusuzdur. Öyleyken Kafka, *toplumsallık* bilincini, kendisine dostluk duygularıyla bağlı bulunduğu genç bir kızın ruhunda eğitim yoluyla filizlendirip yeşertmeye çalışır. Özellikle Minze'ye yazılmış mektuplardan, Kafka'daki bu eğitici özelliğin ne denli güçlü olduğunu görmek insanı duygulandıracaktır. «Yokedilmez bir tek şeydir» denir özdeyişlerin birinde, «her insan tek başına bu Yokedilmez'dir, beri yandan bütün insanlarda ortak özelliktir Yokedilmez, dolayısıyla insanları birbirine bağlayan eşsiz bir bağ bulunmaktadır.»

Janouch'la konuşmalarında ve daha başka fırsatlarla söylediği bazı sözlerde, bütün insanlığın, ama özellikle geleceklerini yeni bir bürokrasinin tehdidi altında gördüğü emekçilerin yazgısıyla Kafka'nın yakından ilgilendiği görülür. Janouch'la söyleşilerinde adeta Cilas'ın *Yeni Sınıf* kitabına öncülük ederek doğrudan şunları söyler: «Bir sel geniş alanlara yayıldıkça sığlaşıp bulanır su. Devrim buhar olup uçar ve geriye yalnızca yeni bir bürokrasinin batağı kalır. Acılar içindeki insanlığın kelepçeleri büro kâğıtlarından yapılmaktadır.» – «Her gerçek devrimci gelişimin sonunda ortaya bir Napolyon Bonapart çıkar.» – Kafka bayraklı ve flamalı bir işçi gösterisinin hemen ardından şöyle der: «Kendi değerine pek inanmış, kendinden emin ve keyifleri yerinde bir halleri var. Yola hakim durumdalar ve sanıyorlar ki, dünyaya da hakimdirler. Oysa gerçekte yanılıyorlar. Arkalarında daha şimdiden sekreterler, memurlar, meslekten politikacılar, kendilerine iktidar koltuğunun yolunu açmaya çalıştıkları bütün o modern sultanlar bulunuyor.» – Ama bu sözlerden, Kafka'nın insanlığın adalet içinde sosyal gelişiminden umudunu kesmiş biri sayılacağım çıkarmak doğru değildir. *Amerika* romanının son bölümünde herkes için bir yer, iş ve yiyecek bulunan bir toplum düşünün tablosunu çizer. Yalnızlığının yaşantı cehenneminden, dolayısıyla bir kat daha büyük bir özlemle bakar topluma, bu da Kafka'nın yüce sanatının o gizemsel ve çelişki dolu etkileyici güçlerinden biridir. Toplum, toplumsallık, adalet ve bütün insanlarda ortak özellik; yalnız bu romanda değil, her vakit son sözü olmuştur Kafka'nın.

ÜÇ ROMANINDA KAFKA'NIN DİNSEL GELİŞİMİ

Şu tezi atmak istiyorum ortaya: Kafka yorumları pek sık olarak yanlış yönlere yönelmiş, çünkü yazarın *gelişim sürecini* göz ardı etmiştir.

Sanat çalışmaları acınacak ölçüde kısa sürmüşse de, Kafka'nın aynı insan olarak kalmadığı, yaşam koşullarının elverişsizliğine karşın, hatta ölümcül hastalığının kâbusları ortasında hatırı sayılır bir iç olgunlaşmayı gerçekleştirebildiği pek kolay unutulur. Dinamik yükselişi fark edilmez, büyüyüp gelişen biri gözüyle görülmez de, sıklıkla duruk bir bütün olarak bakılır Kafka'ya.

Üç büyük roman, Kafka yolunun simgesel konaklarıdır. Bu romanlardan ilki, henüz gelişimini tamamlamamış yazarın her bakımdan bir denemesi sayılan *Amerika*, baştan çıkarılan bir genci anlatır. Sık sık, aslında suçsuz ve edilgen, kendini Kötü'nün cazibesine kaptırır bu genç; ama doğallığı hazırda bekleyen ve dönüp dolaşıp yoluna çıkan çamur ve çirkeflerden onu korur. Amerika'ya göç eden Karl Rossmann doğrusu örnek

bir delikanlıdır, karakterindeki temizlik Kafka ruhunun en sevimli yansılarından biridir. Şunu da söyleyelim ki, Kafka'nın da büyük bir değerbilirlikle açıkladığı gibi, bu roman kişisi yazarın tamamen öz malı olmayıp varlığını Dickens'in çocuk kahramanlarına borçludur. Yaratıcılık sarkacı bu alabildiğine aydınlık figüre dokunduktan sonra ters yönde salınımını sürdürmüş ve Kafka, Doğru'yu görmekte şaşmaz bir yetenekle donatılmış bu enerjik delikanlının ardından bin bir kuşku ve miskinliğin kendisini yiyip bitirdiği, bocalamalar içinde yalpalayıp duran *Dava* kahramanı Josef K.'yı yaratmıştır. *Amerika*'da Kafka ruhunun özellikle aydınlık tarafı dile geliyorsa, *Dava* sanatçının hemen yalnızca karanlık çizgilerini yansıtır, yani her iki roman da tek yönlü anlatılardır. Bu arada kuşkusuz, K. lehinde ya da Rossman aleyhinde birtakım gerçeklerin de savaşa sokularak iç yargı organının, yani vicdan gözünün önüne serildiği görülür. Her şeyi hafife alma huyu ve aceleciliğine («acelenin yarı uykusunda»), kendisinin hoş görmediği bir soğuk kalpliliğe ve kılı kırk yararlığa karşın, K. *Dava*'da bir vicdan adamı olarak kalır hep. Böyle bir kimlikle kendi kendisini yargılar, hatalarını görüp bunların kefaretini öder. Romanın bitimindeki o tüyler ürpertici idamın bana kalırsa bir intihar olarak yorumlanması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldı mı, *Dava* kahramanı o sevimsiz havailiğinden hayli kurtarır kendini; çünkü bu havailik, gerçekten büyük duygulara bu yeteneksizliktir ki, Josef K.'nın hastalığını oluşturmakta, onu yıkıma sürükle-

mektedir; iblislere karşı savaşabilecek biri aşamasına ise kuşkusuz yükselemez.

Belki de Kafka üçüncü romanı Şato'yu bunun için yazmış ve kahramanına yeniden özyaşamsal başharf olan K. adını vererek, aynı kişinin söz konusu romanda olgunluk merdiveninin daha üst basamaklarına eriştiğini böyle bir şifre yardımıyla ima etmek istemişti; kuşkusuz ussal bir planlamayla değil, sezgisel yoldan yapmıştı bunu. *Amerika* romanı bir *tez* (suçsuz, bozulmamış bir insan), *Dava antitez* (elinden çıkıp giden suçsuzluğunu miskinlik içinde savunmaya çalışan bozulmuş biri) ise, Kafka'nın son büyük romanı olan *Şato* bunların adeta bir *sentez*'idir; Kafka'nın yaşamının genel toplamı, onun bir *Faust*'udur. *Şato*'daki K., ne Karl Rossmann gibi su katılmamış bir budaladır, ne de *Dava*'daki Josef K. gibi bir yitiklik içinde sürüklenip gider; tersine, aktif bir yaradılışı olup pek zengin bir yaşam deneyimiyle donatılmıştır, savaşçı bir kişidir, benliğinde var olan Hegel'ci anlamdaki çelişkiler birbirini etkisiz kılmakta ve romanı alıp yüce bir düzeye taşımaktadır. Öbür iki romanda da yer yer kendini açığa vurmasına karşın, asıl *Şato*'da iki yardımcı, muhtar vb. ile enine boyuna ramp ışığına çıkan arka plandaki mizah konusunda böyle bir yücelişin gerçekleştiği görülür. *Şato*'da K. yüreklilikle karşı çıkar alınyazısına, azgözlülükten uzak, alçakgönüllü bir amaç belirlemiştir, bunun ardından koşar hep: Bir aile kurmak, bulunduğu yere yerleşmek ve toplum içinde namusuy-

la çalışıp geçimini sağlamak. Dürüstlükle uğraşıp didinecektir; kendi kendisiyle uyum içinde bulunur; Kleist'ın İsviçre'de, Thuner Gölü kıyısında ve bundan hemen önce ilerdeki yaşayışı için çizdiği programın bir eşini izlemek niyetindedir, ama kendi yeteneksizliğinden çok, insancıl olmayan hoyrat bir çevrenin dış engellerine toslayarak yıkılıp gider. Kuşkusuz romanda «iç» ve «dış» bazen gizemsel biçimde birbiriyle kaynaşıyor görünür. Olurundan fazla alçakgönüllü dostum Kafka, kendi kendisine «evet» diyemeyen biriydi; *Şato*'da ise kendini onayladığına ilişkin alabildiğine güçlü başlangıçlar bulunuyor; hastalık, bitkinlik ve ölüm Kafka'daki yükselişin sürüp gitmesini önlemeseydi (bir kez, bütün romanda ancak bir kez inayet eli uzanır K.'ya ve K. bu eli uzatan şato memuru Bürgel'in önünde bilmecemsi bir şekilde uyuyakalır), belki de bu başlangıçlar filizlenip yeşererek daha başka sanat yapıtları ya da kutsal bir yaşayışın son derece önemli anıtları halinde kendini açığa vuracaktı. *Şato*'daki K., Kafka'nın yarattığı en erkeksi, erkeksilikten yana ötekilerle kıyaslanamayacak bir kahramandır. Erkeksi, dolayısıyla dramatiktir; çünkü alınyazısına karşı çıkar, sonra da bu alınyazısı tarafından ezilip çökertilir. *Şato*, Kafka'nın zaman bakımından en son romanı olduğu kadar, en renkli, en önemli, gölge ve ışığı en adil ölçülere göre bünyesinde toplayan bir yapıtıdır.

Kafka ile aramdaki dostluk, yaşamın karşıma çıkardığı sayıca pek kabarık yazar ve şairlerle aramdaki ilişkiler-

den daha değişik yasalara uyuyordu. Tanıdığım hemen bütün yazarlar (sadece övülmeye değer birkaçı bunların dışında kalıyor), sanattan söz açılmaya görsün hep kendi yapıtlarından ve tasarılarından konuşur, karşılarındakinin ne yazdığını, ne gibi tasarıları olduğunu asla sorayım demezler, böyle bir sorunun üstesinden gelseler bile, bunu uykudaymış gibi bir ilgi kırıntısıyla ve çokluk sırf nezaketten yaparlardı. Oysa Kafka'da durum tam tersiydi; büyük bir coşku, hatta ateşle ve en yapmacıksız bir ilgiyle hep sormuştur Kafka, karşısındakinin tasarladığı ya da o anda bitirdiği çalışmaları öğrenmek istemiş, fikirler verip mektuplar yazarak ve ikide bir sorup soruşturarak bu çalışmaların ilerlemesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Kendi yapıtlarından ise son derece seyrek söz açmış, bu konuda onu konuşturmak için çokluk üzerine düşüp karşı koymasını ve çekingenliğini yürekten bir sevgiyle yenmek gerekmiş, kendiliğinden kalkarak yazmakta bulunduğu bir yapıtına ancak pek olağanüstü durumlarda değinmiştir. İşte böylesi durumların seyrekliğinden ötürüdür ki, Kafka'nın yazdıkları ve yazmayı tasarladıklarıyla ilgili olarak bana anlattığı üç beş şey tastamam aklımda kaldı, dolayısıyla bunların doğruluktan yana sorumluluğunu üstlenebilirim. Beri yandan, Kafka'nın bana yazdığı her satırı, hiç önemi yok gibi görünenler de içinde olmak üzere sakladım ve bunu da öyle bir zamanda yaptım ki, henüz Kafka asla bir üne kavuşmamış, hatta tanınmamıştı. Ayrıca, yapıtları ve sanat görüşleri üzerine Kaf-

ka'nın bana söylediklerini çokluk sözcüğü sözcüğüne not ettim.

Amerika romanına yazdığım sonsözde (1927), ne yazık ki tamamlanmadan kalmış romanın devamıyla ilgili olarak Kafka'nın bana söylediklerini açıkladım; şimdi üç kelimesini özellikle vurgulayarak yineleyeceğim bunları: «Kafka *bilmecemsi* sözlerle, gülümseyerek, genç kahramanın, bu 'adeta sınırsız' tiyatroculuk mesleğinde özgürlüğe, destek ve dayanağa, hatta yurduyla anne ve babasına sanki bir *cennetimsi tılsımla* yeniden kavuşacağını ima etti.»

Kafka yapıtlarının kimi yorumcuları, bana söylenen sözlerle *Amerika* romanının kahramanı Rossmann ve *Dava* romanının kahramanı Josef K.'yla ilgili olarak bizzat Kafka' nın açıklamaları ve aynı şekilde tarafımdan yayınlanan günlük notu arasında bir çelişki görmek istiyorlar. Günlük notunda şöyle denmektedir: «Rossmann ve Josef K., beriki suçlu, ötekisi suçsuz, sonunda ikisi de aralarında ayrım gözetilmeksizin cezalandırılıp öldürülür. Rossmann'ın üzerinde daha hafif bir el tarafından uygulanır ceza, öldürülmekten çok bir kenara itilir.»

Hani ben de hayli zaman burada bir çelişkinin var olduğu görüşünü korudum. 'Herhalde Kafka bana romanın devamıyla ilgili planından öyle bir zamanda bahsetti ki, henüz roman için uzlaştırıcı bir son düşünüyordu ve dünyevî bakımdan da uzlaştırıcı bir son

olacaktı bu, ama demek sonradan tutup planını değiştirdi' diye düşünerek sözkonusu çelişkiyi kendi kendime açıklamaya çalıştım. Böyle bir açıklama Kafka'nın çalışma yöntemine de uygun düşmekteydi. Bu yöntem konusunda Kafka sık sık şunları söylemişti bana: «Karanlık bir tünel içerisine yazar gibi yazmak gerekiyor, karanlık içerisine yazar gibi, kişilerin ilerde nasıl gelişeceklerini bilmeden.» Ayrıca Kafka, bir sanat yapıtının değerlendirilmesinde şu ölçüye başvurulmasını istemiştir hep: «Gerçek bir sanatçının yapıtlarındaki kişiler giderek kendilerini yazardan bağımsız kılar, yaşama güçlerini kendi içlerinden alır, kendi içlerinden gelen bir güçle devinimlerde bulunur ve kimi zaman bu kişilerin yazgıları yaratıcılarını şaşırtan eğriler çizer.»

Ne var ki, «Amerika» romanıyla yeniden ilgilenmem, ikinci bir olasılığın kapılarını araladı bana ve öyle görülüyor ki bu olasılık soruna ayrı bir açıklık getiriyor. Daha önce sözü edilen iki plan arasında en ufak bir çelişki yoktur. Rossmann gerçekten «öldürülmüştür» yazar tarafından, romanın son bölümü bir vizyon'dur ve buradaki olayların zamanı (zaman ve mekânın sözü edilebilirse artık) bir zamansızlık, bir başı ve sonu olmayıştır, ama elbet bu dünyadaki yaşam açısından; yani herkese gerçekten bir yer bulunan, herkesin bir işe yarayabileceği öbür dünya ve kendine özgü bir ara ülkedir burası. Rossmann, Karl Jaspers'in şu sözlerle dile getirdiği bir transandantal'a kaymıştır: «Varoluşu

içerisinde tek olarak insan... transandantal Tanrıya olan bağlılığında ve bu bağlılık sayesinde bütün dünyaya karşı bağımsız konumdadır.»

Kafka'nın *Amerika*'nın sonuyla ilgili plan üzerinde bana söyledikleri bu ışık altında okunursa, «cennet» sözü (bunun yer küresinde belli bir köşe olmadığı ortadadır) ve benim sezgisel olarak kullandığım «bilmecemsi» deyimi öyle bir anlam kazanmaktadır ki, Kafka üslubunun ve bazen yanıltıcı bir karakter taşır gibi görünen özel bildirimlerinin bütün o çift anlamlılığı, o kesinlikten uzak niteliği buradan açıkça görülebilmektedir.

Gerçi romanın sonunda Rossmann «kabul edilir» kabul edilmeye («Kabul edilir» sözü, benim romanı dramatize ederek uydurduğum bir şey değil; Kafka'nın kendisi romanında bu sözü ve bunun eşanlamlılarını kullanmaktadır: «Biraz daha çabuk yürüseniz, zaten kabul edilmeniz çok uzun sürdü» ve benzeri daha bir sürü yer). Ne var ki Rossmann'ın kabul edildiği meslek bu dünyadaki mesleklerden biri değildir. Fantastik havası, çocuksu, oyunumsu, borazanlı, şen, yalın, meleksi görkemiyle bu son bölümü Amerika'nın amaçlarla bağımlı yaşamından ayıran pek çok özellikte, ayrıca şaka ve ironili bir babacanlıkla çizilen kişilerin pek çok sözünde özgürlüğü ve tanrısal bir yurdu içine alan, bu dünyaya ait olmaktan uzak bir varoluşu gösteren işaretler bulunabilir. Dolayısıyla Kafka'nın, romanının sonu için düşündüğü her iki plan arasındaki çelişki ortadan kalkmaktadır.

Gerçi bir din kurucusunun değil, ama dinsel eğilimli bir sanatçının yarattığı, Pratik–Ölçülebilir'den çok metafiziğe yönelik böyle bir sonla, Kafka'nın dünyasını anlatırken sözünü ettiğim o nazlı avuntu ve aydınlık damlasından hiçbir şey yitirmez roman. Kafka'nın dünyasında bu bir damla avuntu ve aydınlığa karşılık yığınla acı ve çile bulunduğu noktasında, Kafka'nın gerçek hayranlarıyla kuşkusuz aynı görüşteyim. Ne var ki, Kafka'da dile gelen umutsuzluğa bakarak, onun kimi yapıtlarında (*Değişim*'de bulunmaz örneğin) her şeye karşın kendini gösteren pek ince, ama asla yabana atılmayacak umut dilimini büsbütün göz ardı etmemek gerekir. Dokuz ölçek umutsuzlukla bir ölçek de umut karşımından oluşur bu eşsiz yazarın yapıtları. Rossmann'ın bir varoluş biçiminden çıkıp çağdaş insana özgü Saçma'nın, Korkunç'un, Kovalanmışlık'ın bundan böyle bulunmayacağı bir varoluş biçimine geçmesi, romana bir piyanissimo yumuşaklığını kazandırır. Burada bir kez daha Jaspers'i anmak isterim. *Felsefi İnanç* adlı kitabında şöyle der Jaspers: «Kutsal Kitap dini (bu deyimle Hıristiyanlık ve Museviliğin ortak temellerini kasteder Jaspers) Trajik bilincinden yoksundur ya da Trajik'i yenmiştir.» *Amerika* romanında da insan olma trajiğinin yenildiği görülür: İnsan aşağılanmaktan kurtulur, Hegel'e göre serbest bir deyişle kelimenin üç ayrı anlamında «kaldırılır» ortadan: Kaldırılıp yokedilir, bir kenara kaldırılır, kaldırılıp yükseğe alınır. Ayrıca, romanda bu kurtuluş bir kesinlik içinde değil, çevresi bir sürü kuşkuyla sarılmış durumda dile getirilir;

öyle ki, Rossmann için olduğu kadar, onun yazgısını paylaşacaklar için de karar verme özgürlüğüne bir yer kalabilsin.

Şimdi, *Amerika* romanının bu açıdan gördüğümüz sonuyla, bundan hatırı sayılır ölçüde daha kötümser *Dava*'nın uyumsuz sonunu karşılaştıralım; *Dava*'da kahraman ölür ve yazar sanki ölen kendisiymiş gibi şöyle söyler: «Bir köpek gibi, dedi, sanki bunun utancının kendisinden sonra da yaşaması gerekiyordu.» Oysa böylesine nihilist bir utanç havasından uzak bulunur *Amerika;* dolayısıyla, nüansları sezecek bir duygudan yoksun değilsek, Kafka'nın aynı zamanda bağrına bastığı kuşku ve inanç arasında ne kadar az bir uzaklığın bulunduğunu yavaş yavaş anlamaya başlarız.

Amerika'da kahramanın suçu, daha doğrusu attığı yanlış adım açık seçik belirlenmiştir. Hatadan çok bir şanssızlıktır bu. Rossmann'ın başına gelen felaketlerin her birinde bir «aslında suçsuzluk», Korkunç ile Komik arasındaki tuhaf yerini titizlikle koruyan ironiyle romanda kendini sezdirir hep. Oysa Josef K., o gizemsel mahkemede ne için cezalandırılır? Öyle bir mahkeme ki, en üst kademesi karanlıklar içindedir, yanına varılamaz, hatta pek çok kez akıl erdirilemeyen yersiz davranışlarda bulunur; tıpkı Tevrat'ın «Eyüp» kitabındaki ilkin yanına varılamayıp bir bilmece olarak kalan ve hem Eyüp, hem Eyüp'ün dostlarınca (bunlar için sonunda da değişmez durum) doğru dürüst algılanamayan Tanrı gibidir.

Josef K. sevgi yoksulluğu, sırf dürüst bir kimse oluşu ve soğukkalpliliği yüzünden cezalandırılır, bana kalırsa kendi kendini cezalandırır, kendini hoş görmeyerek sigaya çeker. İkide bir öylesine küçümseyerek baktığı, ama aslında yine de kabullendiği gizemsel mahkeme kendi vicdanıdır; bu vicdan önünde yaşamından, yeryüzündeki yaşamının havailiğinden, uyuşukluğu ve umursamazlığından memnunsuzluk duymaz. İlkin arka planda kalıp sonra kendini açık seçik belli eden bu hoşnutsuzlukta ceza ve yargı, beri yandan kefaret, yani *Dava* romanının katharsis'i (arınma) saklı bulunur. Josef K. sevmez kimseyi, yalnızca sevgicilik oynar, onun için de ölmesi gerekir. İşinin ve gündelik yaşamının gereği bir arada bulunduğu kimselerle arası açıktır, olsa olsa gölge kişiler gözüyle bakar, umursamaz bunları, hatta şiddetle arzuladığı Froylayn Bürstner bile onun için bu gölge kişilikten kurtulamaz, ancak bir seks objesi olarak onu ilgilendirir. Froylayn Bürstner'e karşı duyulan yakınlığın da, romanda yer yer çakıp parıldadığı görülen, ama aforozlanmışlık ve hayaletimsilik ülkesini bütünüyle terkedip insaniliğin ışığına asla kavuşamayan o bir dizi şehvet dolu arzulardan pek farkı yoktur. Hatta annesine karşı bile ancak soğuk bir ilişkiyi sürdürür Josef K., uzakta yaşayan annesine para yollayarak yardımda bulunur, ona bakar, ama sadece yılda bir kez, sadece doğum gününde görmeye gider kendisini. Çoklarının gözünden kaçmışa benzeyen pek önemli, ne yazık ki fragman olarak kalmış bir bölüm, Josef K.'nın bu doğum gününü, yani

anne kalbiyle arasındaki son bağı da unuttuğunu gösterir. Böylece Josef K., bir başına ve soğuk, yaşar; ama bu arada doğru olanı, yakışık alanı yaptığına da inanır düpedüz. İşte bu da onun ikinci hatasıdır: *Kendini haklı görme.* Yani *soğuk kalp* ve *kendini haklı görme;* ikisi birden ağı örer ve Josef K. da yakalanır bu ağa. Dava ve hemen romanın başındaki simgesel tutuklama doğrusu ağı germemiş, tersine kara bulutları dağıtan bir şimşek gibi onu parçalamıştır. Bu durumda, gündelik yaşayışından, «acelenin yarı uykusu»ndan aslında uyanması gerekirdi K.'nın. Gel gelelim Josef K. ilkin suçluluğunu kabule yanaşmaz; herkesi, her şeyi suçlamaya bakar. Mahkemeyi, aleyhindeki koğuşturma ve soruşturmayı, üst yargıçları ve yürütme organlarını suçlu, *yalnızca kendini* suçsuz bilir. Dört bir yanda kusurlar, gülünçlükler, hatta pislikler saptar, yalnız kendi kendisinde görmez bunları. Ancak ağır ağır ve giderek, ne kötü ruhlu bir yaratık olduğunu kavramaya başlar. Dava arınıp paklanması, gözünün açılması, kendi gerçeğini öğrenmesi olur aynı zamanda. Geriye dönüş için vakit çok geçtir, ama yine de romanın bitim monologunda *ima yollu* söz açılır *nedametten*, romanın orasına burasına serpiştirilmiş tek tük cümlelerde buna değinilir, örneğin suçluların koğuşturma ve soruşturma sırasında *giderek güzelleştiklerini* açıklayan o alabildiğine duygulandırıcı sözlerde bu nedametten dem vurulur, besbelli suçlunun arınması ve tövbedir anlatılmak istenen. Strindberg, Tolstoy ya da Rilke gibi, ilkelerini koyu ve kaba

çizgilerle belirtip ısrarla okuyucuların dikkatine sunmaz Kafka. Kendini bir çekingenlikle saklar, pek kolay incinen bir duygu adamıdır, ele geçirilmeyi bekler hep; nasıl ki Kierkegaard yalnız olduğu, kendisini izleyecek kimse bulunmadığı kanısıyla yaşamışsa, Kafka da öğrenci yetiştirmeyi düşünmemiştir. Bu tutum, ince bir gerçek sevgisi ve gururla dolu olmasına karşın kimi bakımdan insancıl görülmeyebilir. Ne var ki hem Kafka, hem de Kierkagaard'ın ruhunda buna karşıt eğilimler de yer almış, her ikisi de o katı sınırları yumuşatan öğretici ve eğitici bir yeteneğin özelliklerini kendilerinde barındırmıştır. Ama her şeye karşın (burada yargılamak değil, karakteristik olanı saptamaktır amacımız) Kafka'da romanın orasına burasına sanki rasgele serpiştirilmiş bir sözden, arınmaya işaret eden bir kelimeden, İyi'nin bir imasından fazla bir şey görülmez; hele *Dava*'da, güneş tutulmasındaki karanlığa tıpatıp benzeyen bu yapıtta. Ama yine de böylesi sözcük ve imalar *Dava*'da da vardır ve kulakları hassas kişiler işitebilir bunları.

Şato'da ise durum biraz değişiktir, kesin bir ayrım vardır *Dava*'yla arasında. Gerçi iki romanda da kimi dış olaylar bakımından büyük benzerlikler görülür; örneğin şatodan yollanmış düpedüz engelleyici, bozguncu ve ortalığı karıştırıcı kimseler olmalarına karşın aldatıcı nurlar gibi sağda solda dolaşan ve ironili bir dille «yardımcılar» diye nitelenen iki kötü ruhun akrabalarını, *Dava*'daki o iki küstah tutuklama görevlisinde ye-

niden karşımızda bulmak güç değildir. *Blumfeld, Yaşlıca Bir Bekâr* fragmanındaki iki yardımcıya da bir karşılaştırmada başvurulabiliriz. Demek oluyor ki, dış ayrıntılarda kimi benzerlikler vardır; ama buna karşılık kuruluş, plan ve genel doğrultu bakımından iki roman arasında büyük ayrımlar söz konusudur: Dava'da kahraman pasiftir, *Şato*'da ise aktif olarak uğraşıp didinir; *Dava*'da da Josef K., Kafka'nın deyimiyle bir bekâr yaşamı sürdürerek insan toplumundan uzakta kalır. Oysa daha ilk yapıtı *Gözlem*'den anlaşıldığına göre, ergen kişi, Kafka'nın yapıtlarındaki en ürkünç tip, bir olumsuzluk–inkarnasyonudur; Kafka'nın sevgiyle kucakladığı kişi, çevresi bir yığın çocukla sarılmış ataerkil aile babasıdır; bir olumsuzluk yazarı için tuhaf değil mi! Toplumsal eğilimli *Şato* kahramanı ev bark sahibi olmak, bir yerde kök salmak, kamunun esenliğine hizmet edecek bir iş tutmak üzere çaba gösterir. *Dava*'da olanaksız görünen hareketli bir yaşama dönüşü, daha perde açılmadan, daha roman başlamadan *Şato* kahramanınca gerçekleştirilmiş olarak karşımızda buluruz. İki roman arasındaki ayrımı – *Amerika*'ya, bu romanların kendi halinde bir önoyunu olarak bakılabilir – belki de en güzel şöyle tanımlayabiliriz: *Dava*'da kahraman o en üst makamdan kaçar hep, makam kendisini davet eder, çeşitli yollardan ardına düşer, kahraman ise bu makamın karşısına çıkmamaya çalışır; *Şato*'da ise kahraman boyuna en yüksek makama doğru koşar, bütün gücünü harcayarak şato'ya çıkan yolu arar. Onun bu uğurdaki çabalarını görünce, kuşkusuz bir

başka kişi, yanılmalar ve bir sürü bocalamalarla kendisini kurtuluşa kavuşturacak Montsalvatsch Şatosu'nun yolunu arayan Parsifal gelir akla; daha önce Parsifal şatoda bulunmuş, kahramanın o zamanki ruh durumunu dikkate alarak pek bağışlanabilecek gördüğümüz bir hata yüzünden buradan kapı dışarı edilmiştir; sonradan yıllarca uğraşır, şato yolunu bir türlü ele geçiremez, sanki büyülü bir sözle bu yol kendisine kapanmıştır.

Şato ve *Parsifal,* insan ruhunun düştüğü yanılgıları söz konusu eden iki büyük yapıt ruhsal Odyssee'lerdir. Her iki yapıtta da kahramanın görünürdeki ufak bir hatası, adeta şatonun bilinmeyen iç düzenine aykırı bir davranışı – *Şato*'da bir uyuşuk kalp, *Parsifal*'de ise zorunlu olarak söylenen bir yalanla işsiz ve yurtsuz kahramanın sabırsızlığı – kesin bir rol oynar. Her iki yapıtta da her şeye karşın, hatta şato yöneticilerinin istemine uyulmayarak şato yolunu bulmak üzere çabalar sürdürülür aralıksız, ama en sonunda inayete kavuşulur. Çünkü Kafka da, ancak ölüm halinde bile olsa K.'yı Tanrının inayetine kavuşturmak istemiştir; Şato kahramanının oturma izni, nihayet hukuk yoluyla değilse de inayet yoluyla bağışlanır kendisine. Kafka romanı bitirmemişse de, tasarladığı sonu bir söyleşimizde bana anlatmıştır ve onun anlattıklarını *Şato*'nun birinci baskısının sonsözünde açıklamış bulunuyorum.

Yani *Şato* romanının, *Dava*'ya göre, yaşam karşısında daha olumlu bir görünümü vardır. Ama öyleyken, *Şato*'da K.'nın, kendisini şevke getiren bütün iyi niyetine karşın köylüler arasında bir yabancı gibi yaşamaktan öteye geçemediğine, ancak kararsız Frieda ve köyün parya–ailesince biraz iyi karşılandığına, ne kadar yılmadan girişilmiş olursa olsun tüm çabalarının kendisine pek bir yararı dokunmadığına tanık olmak insanın içini sızlatıyor. Bu açıdan bakınca, yaşama 'evet' diyenin yenilgisi, yaşam gücünden ve sevgiden yoksun olan'ın yadsımasından daha kasvetli bir görünüm kazanıyor, dolayısıyla *Şato* romanının *Dava*'ya göre genelde yaşama daha dönük, dünyaya daha bağlı olduğu saptaması yine de kimi sınırlamaları gerektiriyor. Yani Kafka'nın bir yapıtını değerlendirilip yerini belirlemek isteyince, ne kadar nazik ve zengin nüanslarla donatılmış bir nesneye el attığımızı anlıyoruz. Gerektiğinden fazla sivri bir söz, sanatçının yarattığı o kılı kılına dengeyi bozmaya yetiyor. Ama yine de şu noktayı saptayabiliyoruz: Kafka bir çaresizlik ve yılgınlıktan başka şey tanımayan, yapıtları kendi kendini yokedişten ve dünya düzeninin çözülüp dağılışından başka bir şey olmayan o yüksek yetenekli yazarlar kalabalığından yalnız özdeyişleriyle ayrılmıyor, yukarıya doğru bir dizi izleyen romanlarıyla da insan soyunun öğretmenleri arasında yer alıyor.

Son zamanlarda Martin Buber, özellikle *Suç ve Suçluluk Duyguları* adlı denemesinde (1917'de Washington'

da School for Psychiatry'de ders olarak verilmişti) ve *İki Tür İnanç* (1950) adlı kitabında, Kafka'nın yaşam karşısındaki olumlu tutumuna dikkati çekmiştir. Buber denemesinde, Kafka'nın, o yanına varılamayan yüce makamın *haklı davasını,* romanında sefil ve zalim bir mahkemeye gördürdüğünü söyler. *Dava*'daki kapıcı öyküsü, Buber'e göre, Kafka'nın «en yoğun bir itirafı»dır ve bu simgesel öykü, Kafka'nın, ölüme giderken «güçlü, ama hâlâ düpedüz ussal bir toparlanma olanağını kahramana sağlamasıyla» romanın sonundaki felakete bağlanır. Romanın sonunda K.'nın uzak bir pencerede dikilir gördüğü insanı, yarattığı kahramanın imdadına koşmak isteyen, ama koşmasına izin verilmeyen sanatçının kendisi olarak görmek ister Buber. Öbür Kafka–yorumcularının tersine, K. aleyhine yürütülmek istenen davanın hiç de «cinnet eseri bir saçmalık», bir anlamsızlık olmayıp haklı nedenlere dayandığını kanıtlamaya çalışır. Bu haklılığın derecesini, dolayısıyla *Dava* romanının o bir sürü Kafka taklitçilerindeki gibi nihilist–oyunsu değil, tersine olumlu temelini daha önce ortaya koymaya çalıştım. *İki Tür İnanç* adlı kitabının son bölümlerinde ise, Buber, havarilerden Paulus'la karşılaştırır Kafka'yı, sözü çok ötelerden alıp getirir. Tanrı uzaklığı arka planı oluşturur yapıtında, Tevrat'ın günahkârları cezalandıran gazabıyla, Paulus' un daha derin gazap uçurumunu birbirinden ayırır; Tanrı, böyle bir gazap havası içinde yasaları koymuştur ki, insanlar bu yasalara toslayıp tökezlesin ve kurtarıcı

İsa'nın yardımına daha köklü bir biçimde gereksinim duysunlar. Bütün bu «zaman uçurumu»nda Kötü'nün sözü geçer, insanî ahlak yasalarının kendiliğindenliği yok edilerek dünya üzerindeki egemenlik otomatik olarak Kötü'ye verilmiştir. Bunu şu cümlelerle örnek bir tarzda dile getirir Buber: «Kısacası, Tevrat'taki son derece aşırı gazap durumunda bile kaybolmayan Tanrının kuluyla doğrudan ilişkisi artık ortadan silinmiştir; Tanrının kendisi gazaba gelmemekte, insanı o gazap zorbasının eline vermiş, işkence ettirmektedir, ta ki İsa çıkıp onu kurtarsın... Kendi içinde dişleri birbirine geçmiş bir dünya akışıdır bu ve bu akış, oğlunun aracılığıyla Tanrının seçilmişleri çarkın içinden çekip almasına kadar insanı ezmektedir. Bir çeşit yetkiyle ortalığı birbirine katan bu şeytansal «gazap» karşısına, Hıristiyanlık–öncesi tarih boyutu içerisinde tanrısal bir af çıkarmaz Paulus.» – Pulus'un bu dünya akışı konstrüksiyonuna karşı, davranış tarzlarıyla Midda ve Messen'lere ilişkin Pharisaer'ler öğretisini koyar Buber. *İyi ve Kötü'nün İmgeleri* (Köln, 1952) adlı kitabında Midda'ları daha bir enine boyuna incelediği görülür. *İlk günah ve içimizdeki* Mutlak Kötü öğretisine karşı, bu kötümser öğretiye taban tabana aykırı kendi öğretisini çıkarır. Cennette bilme ağacı altında geçen sahneyle Kabil'in öldürülmesi ve tufan olayına dayanan Buber'e göre, ilk kutsal anlamında Kötü, bir kutup olarak İyi'nin karşısında bulunmaz ve onun kadar güçlü değildir, bu güç ancak İranlıların Avesta'sında ulaşır; kötü, ruhun

eylemsiz, kararsız ve yönsüz bir konumudur. «Kötü bütün ruhun katılmasıyla gerçekleştirilemez, oysa İyi ancak bütün ruhla gerçekleştirilir.» İnsandaki Kötü' nün güçsüzlüğüne ilişkin bu temel görüşle, Tanrı'nın Midda'ları birbirine uymaktadır. «Diri, yaşayan Tanrı dünyanın karşılaştığı İyi ve Kötü'yü bütün kutuplarıyla her vakit kendisinde barındırır. Yani değişim (bir Midda'dan ötekine) Tanrı'nın bir bu, bir öteki görünümünün – yaratacağı eser hangisini gerektiriyorsa – yönetimi ele almasından başka bir şey değildir. Ne var ki, bu Midda'ların güçleri – en önemli yanı da budur işin – birbirine denk değildir; *bağışlama Midda'sı daha güçlüdür.*» Bu Midda'lar öğretisi, kendini açıkça gösteren ve gizleyen Tanrıyla insan arasındaki dolaysız ilişkiye götürür bizi. Böyle bir ilişkiyle Pharisaer'ler, kendi Midda'lar öğretisine dayanarak Tevrat'taki Emuna'yı, yani her haliyle Tanrıya karşı güveni yenilemişlerdir. Bu ilişki, Paulus'un dünya görüşünün dolaysız Emuna'ya karşı öne sürdüğü iki büyük imago' yu kapıdışarı eder: Bu çağın eline teslim edildiği şeytansallık ve bir İsa'nın gelecek çağ eşiğindeki aracı rolü.

Daha önce de söylediğimiz gibi, bir çeşit yetkiyle ortalığı kasıp kavuran şeytansallık, insanın ve insandaki içgüdülerin (İsa'nın tek çıkış yolunu oluşturan yardımı sayılmazsa) amansız bir çark içinde ezilmesi Paulus'un görüşüne uygun düşmektedir. Öyle sanıyorum ki, Paulus'un kıyamet ve tecellilerinin (apokalypse) bu temel yönelimi, ana özelliği bütün insanlar ve bütün zaman-

lar için ne denli geçerli görünürse görünsün, söz konusu dönemdeki olaylar araştırılmaksızın ve pençesinden bir kurtuluş umudu yok görünen Roma zorba yönetimi enine boyuna incelenmeksizin anlaşılamaz. Yalnızca Yahudi devleti ve Yahudi yaşam düzeniyle öbür büyük uygarlıklara ilişkin önemli parçaların Roma'nın karşı durumaz maddi gücüyle yıkıldığı dönemde değil, her vakit bu tür «Paulus çağları» olmuştur. Hegel–Nietzsche'deki «Tanrı ölmüştür» seslenişinin edebiyatın arka odalarında yankılanabildiği bir çağa *Tanrı Karanlığı* ismindeki önemli kitabıyla karşı çıkar Buber ve Sartre, Heidegger ve Jung'la sert bir şekilde, kısa ve kesin, hesaplaşır. *İki Tür İnanç* isimli kitabının son bölümlerinde, Brunner'in başlıca ağırlık noktalarından birini Paulus gazabıyla Tanrı öfkesi oluşturan *Aracı* isimli kitabına ve Franz Kafka'nın *Dava* ile *Şato* romanlarına işarette bulunarak modern düşünüş biçimlerine ilişkin bu ve diğer hesaplaşmaları bütünlediği görülür. Az önce sözü edilen çark, insanı ezen, «dişleri kendi içinde birbirine geçmiş dünya akışı», Kafka'nın *Cezalılar Sömürgesi* öyküsüne ilişkin çağrışımlar uyandırır Buber'de; ilkin, bugün sık sık işitilmekte olan bir görüşü ele alır; bu görüşe göre, Paulus'un dünyasıyla Kafka'nın dünyası arasında bir ilişki bulunmaktadır. «Bir kurtulmamışlık Paulusçuluğu vardır; yani öyle bir Paulusçuluk ki, bağışlanmaya pek yer vermez, dünya Paulus'un yaşadığı dünya gibidir, karşı durulmaz güçlerin eline teslim edilmiştir; ne var ki yukarıdan doğru o açık kurtarma istemi sesini duyurmaz, yani İsa yoktur ortada.» «Süreklilik taşıyan

bir kıyamettir bu.» Böyle bir dünya görüşünün doğabilmesinin ve Hıristiyanlık dışı kimi çevrelere egemen olabilmesinin nedeni, Buber'e göre, bizim öznel kanılarımızın değişmesinde aranmamalıdır; bunun nedenleri nesnel olup dünyanın durumundaki değişmelerde saklıdır; bununla anlaşılan Buber, ahlaksal bozulmaya, kitleleşmeye ve atom bombasında doruğuna ulaşan teknolojiye işaret etmektedir. Ama Buber, İsa inayetine yer vermediği için Paulus'un kendisinden önemli derecede daha karamsar olan kurtulmamışlık Paulusçuluğunu, iki tutum arasındaki *değişikliği* göstermek için Kafka'nın dünyasıyla karşılaştırır.

«Kafka bu türlü bir davranışa (yani kurtulmamışlık Paulusçuluğuyla aynı çizgide görülmeye) konu edilemez asla–», der Buber. Çünkü Kafka son derece büyük tehlikeler ortasında aslında «güven» içinde bulunur. «Yahudi kökeninden kopmadıkça en tehlikeli bir durumdaki Yahudi, yani Kafka bile güven içindedir. Gerçi 'kanatlarının barınağında' (Mezmur 61.5) kurtuluşu bulamaz artık; çünkü Kafka'nın yaşadığı dönemden ve dolayısıyla alabildiğine tehlikeler artasındaki Kafka'dan kendini saklar Tanrı, ama Tanrı'nın yalnızca saklanmış olduğunu Kafka bilir ve bildiği için de güven içindedir.» Buna göre Kafka için Tanrı ölmemiştir; kendini saklasa, hatta çirkin maskeler ve ara makamlarla kendini yanına varılmaz bir duruma sokmuş bile olsa, Kafka, Tanrı'nın yine de var olduğunu bilir (Krş: Kafka'nın *İmparatorun Haberi* öyküsünün sonu). Kafka'nın kurtuluşu, bir sürü küçük öyküyle üç

büyük romanında bütün o işkencelerle dolup taşan labirentliği içerisinde sert çizgilerle anlatılan dünyanın ön plandaki akışına uygunluk gösterir. Olayların bütün o apaçık saçmalığına, anlamsızlık, boşunalık, hatta rezaletine karşın, Kafka'nın olay ve benzetilerinin uğultulu korosundan yine de: «Hiç kimse, hiçbir şey kılına dokunamaz senin.» sözlerini işitir Buber. Herkes için anlam dünyasına açılan bir kapı belirlenmiştir önceden, kendisi bunu bilmese ve bilmeyişinin kurbanı olarak korkutmalara kapılıp ömür boyu söz konusu kapıdan içeri adım atamasa bile yine de vardır bu kapı (Kafka'nın *«Kanun Önünde»* meseli). Buber bu arada Kafka'nın bir özdeyişini anar: «Cennette yaşamak için yaratılmıştık, cennet hizmetimize verilmişti. Sonradan yazgımız değiştirildi, cennetin yazgısında da değişikliğe gidildi mi, orası belli değil.» Büyük bir şükranla söylemeliyim ki, Buber, Kafka'yı salt nihilist bir sanatçı olarak görmek isteyen pek çok yazardan ayrılarak bu önemli özdeyişi şu akla yakın sözlerle açıklar:

«Dünyanın ön planındaki cehennemi Paulusçu bir tarzda anlatan Kafka'nın yüreğinde Paulusçuluğa karşıtlık, işte öylesine hafif ve ürkek, açığa vurur kendini: Cennet hâlâ vardır ve bize hizmet etmek için uğraşır. Vardır, yani işkence içindeki yürekler karanlığın ışınlarına nerede hedef oluyorsa, o da orada bulunur. Kurtulmamışlar kurtarılmayı gereksiniyor mu? Kurtulmamışlar, dünyanın kurtuluşa kavuşturulamaması yüzünden acı içindedir. Kurtulmamış ruhlar, ken-

dilerini acıya sürükleyen kurtulmamış dünyanın açık seçikliğini, kurtuluşları uğruna feda etmekten kaçınıyorlar. Kaçınabilirler, çünkü güven içindedirler. İşte Tanrı'nın her vakitkinden çok kendini gizlediği bu zamanda, Musevilik içerisine sızmış olan İsa'sız, yani Paulus'a karşı Paulusçuluğun böyle bir görünümü vardır. Her zamankinden daha kasvetli renklerle dünya akışı sürüp gidiyor, ama öyleyken boyuna daha güçlü bir 'her şeye karşın'la alabildiğine hafif ve çekingen, ama açık ve kesin, Emuna'nın (inanç) bildirisi yapılıyor. Bu karanlığa gömülmüş dünyada bocalayan Kafka, bütün çekingenliğine karşın acı ve ıstırap içindeki dünya uluslarının ikinci Yesaya elçisiyle birlikte iman ediyor: 'Kuşku yok, sen kendini saklayan bir tanrısın, İsrael'in Tanrısı, Mesih.' İşte Tanrının karanlıklar içine çekildiği bir zamanda dünya gerçeğini yadsımadan Tanrıya bağlı kalabilmek için Emuna böyle bir değişim geçiriyor.»

Son derece önemli sözlerine burada son veriyor Buber.

Ama Kafka *Gezi Arabası* alegorik özdeyişinde ve buna benzer pek çok yerde bütün çekingen davranışına karşın kurtuluş düşüncesini işlemede daha ileriye gider ve Tanrının gizliliğine kendi kurtuluş umuduyla, kendi kişisel umudu ve dünyanın umuduyla karşı çıkar.

KİŞİSEL

«Quodsi me lyricis vatibus inseres
Sublimi feriam sidera vertice.»
(Beni ozanlar ve kâhinler arasına katarsan, başım yücelecek ve yıldızlara değecek.)

Horatius'un Maecenas'a söylediği bu sözleri, kime karşı olursa olsun asla içinde duyup söyleyecek biri değildi Kafka. Horatius'un dizelerini bir kez daha okurken, her iki sanatçı arasındaki temel ayrım ansızın gözüme ilişti; Romalı ozanın bütün saray ustalıkları bir yana bırakılsa bile, yalnızca bu ayrımın Kafka için son derece önemli karakteristik bir özellik oluşturduğunu anladım. Hayır, benim dostum asla ve asla yıldızlara başını değdirmek isteyecek biri değildi, yaşamının parolası arka planda kalmak, göze çarpmamaktı. Her davranışında bir dikkati çekmezlik vardı; alçak sesini seyrek yükseltir, kalabalık topluluklarda çokluk büsbütün susardı. Ancak iki üç kişiyle bir arada bulunduğu zaman çekingenliğinden sıyrılır, kuşkusuz o vakit yığınla espirinin şaşılacak bir güçle içinden fışkırdığı gö-

rülür ve söz konusu espriler, bu sessiz insanın henüz bir vücut kazanmamış figür ve düşüncelerden ne müthiş bir dünyayı ruhunda barındırdığını çevresindekilere sezdirirdi. Ondaki gibi çeviklikle alabildiğine uzaklara sıçrayan çağrışımlarla, acayip ve şen espriler, zorlamasız imgelerle asla karşılaşmadım. Kafka'nın son yayınlanmış kitaplarından biri olan *Taşrada Düğün Hazırlıkları*, benim bu anılarımı destekleyecek yarım kalmış sayısız öyküleri, durum betimlemelerini, düşünceleri, binbir ülke ve gündüzlere açılan inanılmayacak zenginlikte bir hayal hazinesini barındırıyor kendisinde; öyle ki, tıpkı Novalis'in fragmanları karşısında olduğu gibi, bu kadar çok ışık önünde insan irkiliyor ve sanatçının tamamlanmış yapıtlarını tamamlanmadan kalmış yapıtlarıyla karşılaştırınca, fragmanların kapladığı yüzeyin, tamamlanmış yapıtlarınkinden bin kat daha büyük olduğunu görüyor. *Amerika, Dava, Şato, Değişim, Cezalılar Sömürgesi*, bütün bu yapıtlar Kafka'yı erkenden ölüme sürükleyen yazgının bizden koparıp aldığı o akıl almaz yapıtlar bolluğu karşısında, rasgele ele geçirilmiş bir ganimet izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla, bu dev sanatçının değerlendirilmesinde kesin konturların yanı sıra silik soluk çizgilerin de dikkate alınması gerekiyor. İşte bu dev insan bir cüce olarak aramızda yaşamış, kendini belli etmemiştir. «Ancak alçaklar alçakgönüllü olur», der Goethe; ama Kafka'yla bir arada yaşayanlar, bu cümleyi kuşkusuz aynı derecede doğruluktan uzak tersine

çevirerek, «Alçakgönüllü olmayan her kişi bir alçaktır» demeye daha çok eğilim göstereceklerdir.

Burada bir kez daha dostumun dış görünüşünü anımsamak isterim: İnce, uzun boylu, biraz kaburumsu, bakışları cesur, gözleri çakmak çakmak ve gri, esmerce bir yüz, kabarık ve simsiyah saçlar, düzgün dişler, keskin hatlarla donanmış güzel yüzde dost ve nazik bir gülümseme, bazen de dalgın ve kasvetli bir ifade, doğrusu asla sarsılmayan bir moral; çokluk tamamen kendine hâkim; seyrek anlarda (hastalığından önceki yıllarda ağırlıktaydı böyle anlar) gençlere özgü dış dünyaya açıklık, neşe, saflık, nüktedanlık; kendisinin de hemen sonradan esefle baktığı alay ve yanıltmacalara karşı temelde bir kötülük taşımayan bir eğilim; koyu gri ya da lacivert bir giysi, desensiz, düz, fazla bir zarafetten uzak; her vakit pek titiz ve zevk sahibi bir giyiniş; anlamlı, ama devinimlerinde tutumlu davranan narin ve uzun eller; ne başında bir bere, ne de arkada bir saç yelesi, kısaca ne carbonaro şapkası, ne de boynunda, şu sıra o günlere ilişkin anılarını gözden geçiren birinin ansızın ileri sürdüğü gibi Bayronvari bir papyon kravat; sade bir giysiyle, ama öyleyken prensler gibi şık, gözlerimin önünde dikilip duruyor dostum Kafka. Kendi içine kapanık, ama yine de yüreği sonsuz bir iyilik duygusuyla dolup taşan bir kimse. Yapıtlarında kendini sevgi yoksunluğuyla suçlayan, kendini kendine özgü katı ölçülere vurarak sevgi ateşiyle pek yeterince yanıp tutuşuyor görmeyen Kafka, gerçekte en candan

bir dost ve en candan bir insandı. Evlerinde hizmet edip artık kimsenin pek ilgilenmediği yaşlı Froylayn Werner'in hoş birkaç zaman geçirmesini, örneğin tiyatroda bir oyun görmesini sağlamak için ne çok çaba harcadığını anımsarım ikide bir. Kendisi hasta ve zayıftı; hemcinslerine yardım etmeleri için başkalarını sürekli uyarırdı. Mektuplarında (1902–1924) buna ilişkin bir sürü örnek bulunmaktadır. Bencilliğin her türlüsünden nefret ederdi Kafka. Gücü elverdiği kadar, soylu bir doğallıkla başkalarının dertlerini paylaşmaya, başkalarına incelikle yardım elini uzatıp onları doğru yola yöneltmeye ve ne olursa olsun sevindirmeye bakardı. Hayat arkadaşı Dora Dymant'tan dinlemiştim: Bir gün Berlin civarındaki Steglitz parkında gezerlerken küçük bir kıza rastlamışlar, bebeğini yitirdiği için ağlayıp duruyormuş. Kafka kızı avutmaya çalışmış, ama kız avunmak bilmemiş bir türlü. Nihayet Kafka: «Ama bebeğin hiç de kaybolmadı» demiş kıza. «Yalnızca gezmeye çıktı, daha demin gördüm kendisini ve konuştum. Bana kesinlikle söz verdi, sana bir mektup yollayacakmış. Yarın bu saatte burada ol, mektubu ben getireceğim. Bunun üzerine ağlamayı bırakmış kız, Kafka da ertesi gün gerçekten getirmiş mektubu; mektupta bebek gezi sırasında başından geçenleri anlatıyormuş. Derken bundan tam bir bebek yazışması doğmuş, haftalarca sürdürülmüş yazışma ve ancak Kafka'nın hastalanıp Berlin'den ayrılmak, Prag–Viyana–Kierling yolculuğuna çıkmak zorunda kalması üzerine arkası kesilmiş.

Kafka, kendisini pek üzen yer değiştirmenin telaşı içinde kıza gitmeden bir bebek bırakmış, bunu uzak ülkelerde başından geçen serüvenlerin biraz değiştirdiği kaybolan eski bebeği olarak benimsetmiş kendisine. Bu şaklabanca icat hevesi ve iyilik ruhu, Claudius'un *«Wandsbecker Bote»* ve Stifter'in *«Sanftes Gesetz»* kitaplarının yanı sıra Kafka'nın pek sevdiği Hebel'in *«Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes»*indeki havayı biraz anımsatmıyor mu? Bir Edgar allan Poe'nun dehşet dolu o sansasyonal dünyasında değil, işte burada, yıldızların bu yumuşak aydınlığında görüyordu yerini Kafka; onun gelişme yönü ve gelişmeyi istediği yön işte bu yöndü. Yaşasaydı, belki hayal gücünün hiç beklenmedik yeni birtakım dönemeçleriyle karşılaşacaktık; belki de yazmayı tamamen bırakacak, o büyük Kurtarıcı–Doktor Albert Schweitzer gibi Tanrıca kutsanmış bir yaşam sürmek uğrunda harcayacaktı bütün yaratıcı gücünü. Kafka'nın kendi ağzından işittiğim pek çok söz de bu yöne işaret etmektedir. Ama en başta göze çarpmayan yaşayışıyla Kafka' nın saklanıp gizlenmesi için özel bir çaba harcadığı bu gizler üzerinde kafa yormak boşuna zahmet olacaktır. Şu olay, anlatılan bir sürü şeylerden daha karakteristik görünüyor bana; Kafka'nın anısına bir kitap çıkarılacaktı; sanatçının okul arkadaşı ünlü bir kişiden anılarını anlatması istenmişti; Kafka'yla sekiz yıl lisede aynı sırada oturan bu ünlü kişi hayli açıkyürekli davranarak topu topu bir tek şey anımsayabildiğini, bütün lise döneminde kimsenin Kafka üstüne söy-

leyecek bir şeyi bulunmadığını ve Kafka'nın okulda kimsenin dikkatini çekmemiş olduğunu açıklamıştı.

İnsanların gözünde bir hiç olan'ın Tanrı gözünde pek çok önemi olabilir ve bunun tersi de doğrudur: Kafka'nın ölüm sonrası ünü ve bu üne bağlı yanlış anlamalar gibi, insanların gözünde başı sonu gittikçe daha az görülebilir bir bütün olarak kabarıp büyüyen şey, Tanrı gözünde hiçbir değer taşımayabilir. Her şeye karşın alçakgönüllü bir tutumla yapıtlarına yaklaşmak istersek, Kafka'nın ardında koşup durduğu o gerçek'in ve temizlik'in kimi parçacıkları bizim içimizde de kendilerine barınacakları bir yer bulabilecektir belki.

Kafka'yla yaptığımız bir gezide birer günlük tutuyorduk. Gözümüz yalnızca geçtiğimiz yerlerde ve yolculuk sırasında tanıştığımız kimselerde değildi, aynı zamanda tükenmek bilmeyen bir ilgiyle karşılıklı birbirimizi gözlüyorduk; dolayısıyla, benim henüz yayınlanmamış günlüğümde Kafka'ya ilişkin bazı notlar, ama her şeyden önce onun ağzından çıkmış bazı sözler bulunuyor. Karşılıklı birbirini gözlemeler çokluk alaycı bir karakter taşır. Günlüğümdeki bu yolculuğa ilişkin notlardan ilk kez burada birkaç örnek vereceğim; bunlar yalnızca örnekler olup, notların genel havasını tümüyle yansıtmaktan uzaktır.

1911 yılında yaptığımız Zürih, Lugano, Milano, Paris gezisine ilişkin olarak defterler dolusu not var. Kafka'nın bu geziyle ilgili günlük notları yayınlanmıştır. Gün-

lüğümün birinci sayfasındaki bir nottan anlaşıldığına göre, bu geziyi anlatan ortak bir roman yazma düşüncesi Kafka'nın kafasından çıkmıştır. Günlük notunda şöyle deniyor: «Kafka'nın geziyle ilgili ortak bir yazı kaleme alma önerisi. Enine boyuna açıklanmış değil (Kafka tarafından). Birimiz ötekinin nesneler karşısındaki konumunu aynı zamanda anlatacak ve bu yoldan bütün gezinin anlatımı yapılacak.» Biraz aşağıda ise şöyle deniyor: «Kafka: Acaba dağların yüzünü düzlükler olarak hesaba katarak İsviçre'nin yüz ölçümünü belirlemek, hiçbir İsviçreli yurtseverin aklına gelmedi mi? Sanırım o zaman Almanya'dan daha büyüktür İsviçre.» Daha ilerde şöyle yazıyor günlükte: «Genel olarak plajdan (Zürih Gölü kıyısındaki) tatsız bir zindelikle ayrılıyorum. Ama Kafka'nın dediğine bakılırsa, yabancı plajların üstünlükleri ancak uzun süre buralarda kalınması durumunda kendilerini açığa vuruyor.» Bir hayli İngiliz turistiyle karşılaşıp şu notu düşüyorum günlüğe: «Pickwickier'ler üzerine bir konuşma.» Sonra Flüelen'de şu not: «Kafka kırk santime değerli bir taş alıyor.» – Kafka: «Boyuna not almakla, alınması gerekli bir sürü nottan oluyor insan. Not almak bir gözleri kapayıştır. Her seferinde yeniden görmeye başlamak gerekiyor. Ama bu bilinerek davranıldı mı, not düşmelerin o kadar zararı dokunmaz belki.» – «İlk insanların becerikliliğine dönüş. Kayalık sahilde düzgün taşlardan oturmak için güzelcecik düz yerler yapıyoruz; sırtımızı ve kollarımızı dayamak üzere kocaman taşlardan bir arkalık çatıyor, fidanlar altında, ayaklarımız su-

da, araziyle yek vücut olmuş, oturuyoruz. – Gelip geçen turistler bizi birbirlerine gösterip; 'Şu İtalyan delikanlılarına bak!' diyorlar.» – «Ve üzerine çullanan acılar arasında şöyle söylüyor Kafka: 'Ve sonra dış görünüşüm. Böyle bir görünüşle erkeklik çağına giriyorum. Kırk yaşıma kadar dıştan bakınca bir çocuğa benzeyeceğim, sonra birden kara kuru bir ihtiyar olacağım.'» Ardından daha başka gezilerin izlediği Lago Maggiore'ye yaptığımız geziye ilişkin notta ise şunlar var: «Enine boyuna tasvir edilen iki otel ve akşamleyin bunlardan taşan zarafet, şöylece görülüp geçilivermiş yirmi otelden daha değerli olduğu için kabul edilmedi.» Bu göl çevresindeki bitki örtüsüyle ilgili olarak şunlar yazılı günlükte: «Ağaçlar bu kadar yüksek olursa, villalar da böyle yüksek yapılabilir burada. Kafka: Bizim orada böyle ağaçlara ancak ormanların çok içlerinde rastlanır. Burada koskocaman şeftaliler de vardır mutlaka.» – «Stresa. Stresa'da geçen iki gün, otelimizden ve plaja giden bu yoldan başka bir şey göremediğimiz için manzaraya işte öylesine aşinayız artık.» – Sonradan bana yolladığı bir mektupta şöyle yazar Kafka: «On iki yıl sonra hâlâ anımsıyorum bu günleri, seninle şöyle biz bize bir saat geçirmek için yüreğimde güçlü bir istek duyuyorum; yukarı İtalya'daki gölleri görmemizden sonra böyle bir saati yaşamadık gibi geliyor bana bazen.» Lugano güneşine karşı özlem, hastalığın yiyip bitirdiği yaşamının son döneminde bana yolladığı bir ikinci mektupta da belli eder kendini. 1911'de her şey bambaşkaydı, bol bol neşe vardı,

dünyaya bir kucak açma vardı, şaklabanlıklar vardı. 1911'de Paris üstüne şunlar yer alıyor günlüğümde: «Çabuk çabuk, diyor Kafka. Eşyalar bavullarda olduğu gibi kalsın. Hepsi beş gün buradayız. Yalnızca elimizi yüzümüzü biraz yıkayalım, yeter!» Dediği gibi yapıyor, bekliyorum, sonra yukarı çıkıyorum. Kafka ise sabunlu bezle orasını burasını ovuyor, siliyor, bütün lüks eşyasını çıkarmış bavuldan, bunları tekrar yerlerine yerleştirmeden bir yere ayrılmıyor. Bense henüz açmadım bavulumu.» Café Riche'de (Paris) Almanca bilen tanımadığımız iki bayla Paris'teki kızlar üstüne söyleşiyoruz. Kendi deneyimlerimi oradakilere sunup şu ya da bu öğütte bulunurken, bana belki bir büronun ajanı olarak, bir köylü avcısı olarak bakacaklar diye ansızın bir korkuya kapılıyorum. İki yabancı bu konuda daha başka olanaklardan söz açıyor övgüyle. Bunun üzerine, biz bu kez onları adeta köylü avcısı olarak görüyoruz. Kaş göz işaretiyle Kafka'yla anlaşıyor, nerdeyse ansızın kalkıyoruz yanlarından. Kafka daha çok beni bir köylü avcısı olarak görmese, adamların köylü avcısı oldukları izleniminin mutlaka içinde uyanmış olacağını itiraf ediyor. – «Gazetelerin ilk çıktığı saatlerde gayet güçlü ve zinde olan gazete satıcıları, satılamayıp artakalan gazetelerle soluk benizli ve güçsüz, hâlâ sokaklarda bir gölge gibi dolaşıyorlar. Böyle bir yaşlı gazete satıcısı gördük, köşe başındaki bir kovuğa sığınmış uyukluyor, elinde satışa hazır durumda bir gazete tutuyordu. Kendisine para verecek olduk, ama uyandırmayı da bir türlü göze alamadık. Derken bir

başkası geldi, bir tekme vurup uyandırdı adamı, elinden gazeteyi alıp 5 santim verdi, her ikisi de kahkahayla güldüler.» 1912 yazında Weimar'a yaptığımız bir geziye ilişkin başka notların yanı sıra şu notlar da yer alıyor günlükte: «Grillparzer üstüne söyleşi. Benim genel olarak biraz küçümsediğim Bohemya–Saksonya İsviçresi, Kafka'nın inandırıcı sözlerinden sonra üzerimde olumlu bir izlenim bırakıyor.» Daha sonra da Dresden ve Leipzig'le ilgili, Thomas kilisesiyle ilgili notlar. Bu notlar arasında bulunan «Bach heykeli ne arandı, ne de bulundu» cümlesi de Kafka'ya ait sanıyorum. – Kafka çalışma ve yatak odasının ışık ve havalandırma durumunun iyi olmasına adeta kılı kırk yararcasına önem veren biriydi, Weimar'daki Goethe eviyle ilgili şu günlük notu da yine Kafka'nın sözleri: «Oturma odaları güzel, ama çalışma odası karanlık (ağaçlar daha alçaktı kuşkusuz bir zaman), yatak odasıysa acınacak derecede havasız ve dar.» – Kafka'nın, Goethe Evi'nin bekçisinin kızıyla biraz erotik ilişkisi üzerine Kafka – Biyografyası'nda bilgi vermiştim. Kafka'nın günlüğünde de bununla ilgili bazı notlar var. Benim günlüğümde ise biraz neşesiz bir edayla düşülmüş şu not yer alıyor: «Kafka evin bekçisi ve aile bireyleriyle Tiefurt'a doğru bir gezi yapıyor. Akşam yine beraberiz, boyuna anlatıyor Kafka.» – Ertesi gün Schiller'in evini geziyoruz. «Bize rehberlik eden bayan: 'Müzeye dönüştürdüler burasını da. Yazılar, kitaplar, sonra odalar var görülecek, bir de Schiller'in iki yüzüğü.' diyor, bu kadarcık şey üzerinde

bu kadar önemle durulduğu için adeta özür dileyen yumuşak bir ton var sesinde.» – Bunu izleyen günlerde de pek çok kez Goethe Evi'ni ziyaret ediyoruz, bütün tatilimizi yalnızca Weimar'da geçirdik, ama Kafka sonradan birkaç gün de Harz'da kaldı, onun izni benimkinden biraz daha uzundu. «Goethe'den yalnızca iki yapıtı *Rübezahl ve Camcı* ile *Tiran Dionys'e Yaklaşırken*'i tanıyan bir oğlanla konuştum.» – «Kafka buradaki bütün insanlara, onların düşünme ve konuşma biçimlerine hayran. Belki de ben o kadar serinkanlı değilim.» Bütün bu notları okuyucuya sunmanın nedeni, konuşması kesin olarak öğretici nitelik taşımasa da, Kafka'nın sözlerinden ne kadar güçlü bir didaktik havanın çevreye yayıldığını gösterdikleri içindir.

Şimdi de Kafka'nın kendi kaleminden çıkmış olan ve benim kâğıtlar arasında bulduğum bir kitap listesini okuyucuya sunmak istiyorum. Listede adı geçen bütün kitapları Kafka okudu mu, yoksa yalnızca okumak mı istedi, kesinlikle belli değil. Ama bunlardan bazılarını, örneğin Speyer'i okuduğunu biliyorum. Liste şöyle:

Landauer, *Fransız Devriminden Mektuplar,* Rütten ve Löning Yayınevi.

En Güzel Rus Mektupları, Musarion Yayınevi.

Zsigmund Moricz, *Tanrıdan Saklı,* Rowohlt Yayınevi.

Wilhelm Speyer, *Bir Zamanlar Ne Mutluyduk; Mevsimlerin Melankolisi*, Rowohlt Yayınevi.

Vincent van Gogh, Emile *Bernard ile Paul Gauguin'e Mektuplar,* Schwabe Yayınevi, Basel.

Arthur Holitscher, *Filistin Yahudileri Arasında Bir Gezi,* S. Fischer Yayınevi.

Walt Whitman, iki cilt, S. Fischer Yayınevi.

Annetta Kolb, *Örnek*, S. Fischer Yayınevi.

Delacroix, *Günlük.*

Günlüğümdeki 26.1.1911 tarihli notta (gezi dışında düşülmüş bir not) Kafka'yla yaptığımız bir söyleşiye ilişkin şu satırlar yer alıyor: «'Her gün bu dünyada olmasam diye bir istek duyuyorum içimde.' dedi Kafka. – 'Ama neden? Eksikliğini duyduğun bir şey mi var?' – 'Kendimden başka hiçbir eksiğim yok.' – Kafka çalışmadı. Öğle sonrasını uyuyarak geçiriyor ya da Tatbiki Güzel Sanatlar Müzesi'nde dergileri karıştırıyor. – Bu kasvetli durumunun nedenini sorunca şöyle yanıtlıyor: 'Yüz binlerce sahte duygu var içimde, korkunç duygular. Asıl gerçek duygularsa açığa vurmuyorlar kendilerini, vursalar da yalnızca kırık dökük, pek güçsüz.' – Derken geçimimizi sağlayan yavan işlerimizin, sanat çalışmalarına kendimizi vermemize yetecek zaman bırakmadığı için bizi mutsuz kıldığında anlaşıyoruz. Ama yine de sanat çalışmalarını boşlamamasını

pek saf bir edayla Kafka'dan rica ediyorum. 'Yapmaya çalış. Yapacak mısın?' Kafka yanıt vermiyor. Böylece karşılıklı dertleşmemizin sürmesini önlüyor. İçine kapanıklığının gerisine sığınıyor çokluk, belki de buna gereksinimi var, dolayısıyla en ufak bir şekilde kendisine güvenmiyorum. İşine gelmeyen bir soruyu yanıtlamadan belki bir on dakika suskun yürüyor yanımda, kendini belli bir uzaklık gerisinde tutuyor. 'İçinde uyanan bu sahte duygular neler örneğin?' – 'Söylenecek gibi değil.' – 'Ama içinde yüz binlerce böyle sahte duygu ve düşünce uyandığına göre, bana anlatabileceğin en azından bir tanesi aklına gelecektir.' Yine susuyor Kafka.» – Başka bir günlük notu: «Yaşamın önüne çıkardığı basit işleri bir türlü yapmaya karar veremeyen biri Kafka, örneğin bir manüskriyi yayınevine yollayamıyor (oysa *Bohemia*'mn Yazı İşleri Müdürü Paul Wiegler o zamanlar bunu kendisinden rica etmişti) ya da bir kızın mektubunu yanıtlayamıyor, bir kart yazamıyor. Her şeyi mükemmel yapmak istiyor, onun için. Bu yüzden kendisine hayranım. Böyle basit bir işin memnunluk duyacağı gibi üstesinden geldi mi dünyalar onun oluyor, adeta fazla üstün görmeye başlıyor kendini, pratik hayatta şöyle hatırı sayılır bir başarı sağlayanları sanki büyük kahramanlarmışçasına her vakit övüp durduğu gibi, kendi kendisinin övgüsünü yapıyor. – Bir ara bütün istediği para biriktirmekti, içtiği kahvenin parası bir başkası tarafından ödenmeye görsün, pek sevinir ya da sevinmiş gibi yapardı. Kuşkusuz

şakaydı yalnızca, gerçekte birine bir şey hediye edecek oldu mu, pek eli açık davranan biriydi Kafka; örneğin, evlenmem dolayısıyla *Meyers Konversationslexikon*'un yirmi ciltlik yeni baskısını bana hediye etmekle göstermişti bunu; daha sonra da bana sık sık, Stefan George ve Hoffmannsthal'ın her cildi numaralanmış indirimli baskıları gibi değerli kitaplar armağan etmişti.»

Günlüğümdeki yine başka bir nota göre, Dostoyevski' nin *Delikanlı* adındaki eserine (kitap o zamanlar *Yeniyetme* adıyla Albert Langen Yayınevi'nde çıkmıştı) pek hayran kalmış, hayranlığından kendinden geçip beşinci bölümün başını, kahramanın mutlaka zengin olmak gibi o fantastik denecek çelişik planını, Wolga' da seyreden gemideki o dilenci öyküsünü ve daha sonraki bazı yerleri yüksek sesle bana okumuştu. – Kafka yirminci yüzyıl yazarları arasında kuşkusuz en bağımsız ve en çok kendine benzeyen bir yazardı. Ama bu beşinci bölüm, Kafka üslubunun oluşumunu Dostoyevski'nin yöntemlerinin ne kadar etkilediğini bize göstermektedir.

Kafka üzerinde önemli bir etkiyi de, Heil Heilmann tarafından Çince'den çevrilip «Meyve Tabağı» adındaki koleksiyonun ilk cildi olarak R. Piper ve Co. Yayınevi'nde çıkan *Çin Şiirleri* adındaki antoloji yapmıştır. Şiirler sade bir düzyazıyla çevrilmiş olup bu yöntem sayesinde Klabund, Ehrenstein, Dehmel ve daha başkalarının şiir diliyle yaptıkları çevirilerden, ama özellikle Gustav Mahler'in *Yeryüzü Şarkısı*'nda yarar-

landığı Bethge'nin sıradan çevirilerinden hiç değilse çok daha az yapay ve asla dolaylı deyişlere kaçmayan bir metin ortaya çıkmış, bu olağanüstü güzellikteki Çin şiirine ilişkin çok daha sağlıklı bir izlenimin okuyucuya iletilmesi sağlanabilmiştir. Pek hayıflandığım bir şey varsa, Heilmann'ın hazırladığı bu önemli antolojinin tükenmiş olması ve yeniden basılmamasıdır. Kafka bu kitabı pek sevmiş, zaman zaman onu diğer bütün kitaplardan üstün tutmuş, ikide bir içerisinden coşkuyla parçalar okuduğu kitabı sonunda bana armağan etmiştir; bugün hâlâ kitaplığımda durur kitap. Daha o nefis girişi okur okumaz Kafka kitaptan hoşlanmış, bu girişte yer alan bir Çin şiirinin henüz 'üzerinde çalışılmamış' kelime kelime çevirisini severek bana okumuştu:

«Ay güzel, güzel, yalnız başına oturulur
İki çam durur ön saçak yanında
Güney–batı'dan hafif bir rüzgâr eser» vb.

Kitabın içinden ise bilinmeyen bir şairin *Savaşa Hazırlanıyor* ismini taşıyan alabildiğine eski bir şiirini okumuştu Kafka. Şiir şöyle başlıyordu: «Kalk, kadıncağızım, elindeki uzun iğneyi örgünün kırmızı ipeğine sok ve silahlarımı getir.» Bunu izleyen dört dizede kadının getirip kocasına kuşandırdığı silahlar anlatılır: Kılıçlar, mızrak, ok ve yay. Şiirin sonunu ise Kafka, eşsiz bir oyuncu doğallığıyla mimik yoldan canlandırırdı: «Şimdi kork benden, titre önümde ve kaç! Çünkü düşman karşısına çıkacağım korkunç yüzdür bu.»

Kafka'nın kitapta en çok beğendiği şiirler, Li-Tai-Pe'nin *İş Adamı*, Sao-Han'ın *Mandarin'in Üç hanımı*, Su-Tong-Po'nun *Karabatak* («Ve geceleyin ay dalgalar üzerinde ışıldadığında, tek ayak üzerinde suda dikilir, düşünür karabatak. – Yüreğinde büyük bir sevgi barındıran insan da, aynı düşüncenin kabarıp alçalan dalgalarını izler durur.»), ama hepsinden çok Yan-Çen-Çai'nin *Derin Gecede* adındaki şiirleriydi. Kafka bu son şiirin de en son dizelerini dramatik, mizah dolu bir edayla, tuhaf sesli bir gülüşle hep okurdu bana:

«Soğuk gecede kitaba dalarak gidip yatmayı unuttum.
Altın suma işlemeli yorganımdaki lavanta kokuları
uçup gitti çoktan, şömine söndü artık
Öfkesini şimdiye kadar güçlükle tutan sevgilim
lambayı çekip aldı önümden
Ve bana sordu: 'Biliyor musun, saat kaç?'»

Küçük kitapta bundan başka Kafka'nın sevdiği daha bir sürü dize ve dizeler var; yerinde örneklere dayanılarak onun bu sevgisinin ortaya konması, Kafka'nın özellikleri hakkında kaleme alınmış uzun boylu incelemelerden daha çok Kafka'nın özellikleri üzerinde bizi aydınlatacaktır. *Sadık Zevce* adındaki ince şiiri nasıl bir heyecanla, adeta ağlamaklı bir ifadeyle okuduğunu anımsıyorum. Şiirin o soylu son dizesini («Ah, neden evli olmadığım zaman tanımadım sizi.» sesinde bir kı-

rılma olmadan ulaşamayacağından korkardım hep. Thu–Fu'nun Li–Tai–Pe için yazdığı şiiri eşsiz bir içtenlikle, tamamen kendine özgü bir coşkuyla okurdu: «Sana Ti–Si–Yen diyorlar – Bitip tükenmez damla – Ve sen ilahi yaratıklara eşsin». Hele şairin şiir yazarken anlatıldığı yer ve nihayet en son dizeler («Şarkı bitip tamamlanınca, çevrende ölümsüz ruhların hayranlık dolu mırıltıları işitilir»). Bu dizeler Kafka'nın sesiyle hâlâ kulaklarımda yankılanır bugün; Kafka bunları pes perdeden, ağır ağır, elini görkemle biraz havaya kaldırarak, ama her şeye karşın pek şen bir edayla okuduğu zaman, sanat perilerinin sanatçının çevresini sardıkları ve ona hayran hayran baktıkları görülürdü adeta. Zaten Kafka, bir büyük ruhun bir diğeri önünde saygıyla eğildiğini anlatan yazıları severdi. Bununla ilgili olarak Dostoyevski'nin *Eski Anılar*'daki otobiyografik bir yeri, nasıl Grigoreviç ile Nyekrasov' un gece sabaha karşı, o zamanlar henüz tanınmamış yazarın evinden içeri daldıklarını ve ona *Yoksullar* adlı öyküsü için teşekkürde bulunduklarını duygulanmış bir edayla okumuştu bana. Kafka'yla ilgili «Çin» anılarıma burada son vermeden şunu da söyleyeyim ki, Kafka sanırım şiirlerindeki toplumsallık ve savaş düşmanlığı dolayısıyla Thu –Fu'yu bütün öbür Çin şairlerinden üstün tutardı; Thu–Fu'nun aşağıdaki iki dizesinde Kafka'nın *İmparator Haberi* başlıklı fragmanının çekirdeğini görmekle sanırım yanılmış olmuyorum:

«Kuzey sınırındaki dağlar yine davullar ve
zillerle yankılanıyor
Batıdaki bütün yollar atlılar ve savaş arabalarıyla
dolu, İmparatorun habercilerine bile yol kapalı.»

Kuşkusuz bu dizeler, Kafka'daki diğer bir sürü Çin sahnesini de çağrıştırıyor.

1930 yılına ilişkin notlar arasında bulduğum bir fragmanı da şimdi burada, bu yazının sonunda okuyucuya sunmak isterim; çünkü fragman, öleli beş yıldan fazla olmuş, ama benimle yaşamasını sürdüren dostumun dış görünümünün bu süre içinde nasıl bir gelişim izlediğini, ne biçimler aldığını bize sezdirmektedir; öyle biçimler ki, bunlar da 1930'dan şimdiye kadar geçen süre içinde genişleyip açılmış, ama Kafka'yla ilişkimizde daha baştan atılmış temelleri kendisinde alıkoymuştur.

«1930 yılbaşı gecesi Kafka'yı gördüm düşümde. Bana dedi ki: 'Büyük bir aldanış – bu bakımdan yaşam gerçekten mükemmel doğrusu.' Bu cümleyi anımsayıp not etmek için gece pek çok kez uyandım. Yarı uyanıkken bana son derece önemli görünmüştü: Oysa şimdi, sabahleyin bu önem elimden kayıp gitti. Düşte yakınarak cevap verdim: 'Ama ya dostluğumuz, dostluğumuz bir aldanış değildi sanırım?' Gölge kaybolup gitti derken. Sonra düşümde, böylesi şeyleri kuşkuyla karşılayan karıma dedim ki: 'Kafka'yı tekrar göreceğim kadar, hiçbir şeyden bu kadar emin değilim.' Daha

sonra da kocaman yüzlü bir adam gördüm düşümde, yüzü belli belirsiz bir beyazlıktaydı, vücudu koyu renk bir beze sarılmış, bacakları koyu karanlıkta tamamen kaybolmuştu. Bu insan Kafka değildi, ama Kafka'yla içten, manevi bir ilişkisi vardı. Bana karşı pek nazik davranarak, bazı yaşlı kimseler gibi bilgelik ve yakınlıkla, beni anlayarak konuştu. Artık bu dünya yüzünde yaşamayan biriydi. Bu kadar çok çalışmak zorunda kaldığım için yakındım, kendisinin ne iyi bundan kurtulmuş olduğunu söyledim. O ise (Odyssee'deki Achilleus gibi) başını salladı, sanki yaşamın sıkıntılarla dolu da olsa yadsınmaması gerektiğini söylemek istiyordu. 'Öbür dünya çok sıkıcı mı yoksa?' diye sordum. Bir çocuğun yüzüne gülümser gibi bana gülümsedi. 'Bilmem.' dedi. 'Çok iş var, hep değişik şeyler.' – 'Yani herkes aynı şeyi yapmıyor mu? Bir hiyerarşi mi söz konusu yoksa?' – 'Biz de uğraşıp duruyoruz; ancak, insanlarınkiyle karşılaştırılırsa, bizimkisi ters yönde, suskunluk yönünde bir uğraş. Bu bakımdan bir sürü aşamalar bulunuyor. Bize pek kıvanç veren bir şey varsa, ruh dolu ses.' Bu son cümlenin anlamını şimdi, uyanık durumda yitirdim. Ama adam 'sesin verdiği kıvanç'tan hayli anlatıp durdu. Sonra dedim ki: 'Bu dünyadaki varoluştan öbür dünyaya göçüş korkunç bir şey olsa gerek. Tamamen şaşkınlık ve çaresizliğe kapılır insan.' O, doğruladı söylediğimi. Özellikle, ruh (ölümden sonra) bedenden ayrılmak istedi mi, kafa kemiklerinin kafanın içerisine gireceklerine değindi. Ben, Kafka' nın böyle bir durumda bana yardım ede-

ceğini düşündüm. Ama sonra buna ilişkin bir kuşku belirdi içimde. Kafka, nazik durumlarda insanı tek başına bırakırdı. Adeta eğitsel bir amaçla yapardı bunu, örneğin birlikte yüzdüğümüz, sandalla gezdiğimizde böyle yapar hep, kendi kendine yardım et der gibi muzipçe bir yüz ifadesi ve jestle davranırdı. Derken uyandım.»

İÇİNDEKİLER

Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk 5

Yazarın Yeri ve Yönü 15

Üç Romanında Kafka'nın Dinsel Gelişimi 40

Kişisel 63

Cem Yayınevi, çağımızın büyük yazarlarından *Kafka'nın* bütün eserlerini Kâmuran Şipal'in Türkçesiyle yayımlamaktadır. Bütün Eserler'de, *«Bir Savaşın Tasviri», «Hikâyeler», «Taşrada Düğün Hazırlıkları», «Dava», «Kayıp (Amerika)», «Şato», «Günlükler», «Ottla'ya Mektuplar», «Değişim»* yer almaktadır.

Romancı ve denemeci olan Max Brod, Kafka'nın yakın dostuydu. Kafka'nın yaşam öyküsü ve Kafka üzerine birçok denemeyi kaleme aldı. Nazilerin Çekoslovakya'yı işgali üzerine, Telaviv'e yerleşti. *«Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk»*, Max Brod'un Kafka üzerine yazdığı öznel düşüncelerinden oluşuyor. Bu düşünceler, doğru ya da yanlış olmalarından öte Kafka tartışmalarında önemli tezlerden birini oluşturmalarıyla değer taşıyor.

ISBN 975-406-505-5

9 789754 065053